

SPRAWOZDANIA I RECENZJE

Liturgia Sacra 19 (2013), nr 2, s. 447–490

Idea i rzeczywistość — Gdzie jesteśmy, dokąd zmierzamy?
XII Międzynarodowa Konferencja z cyklu *Kościół naszych czasów*
(Kielce, 17 czerwca 2013 r.)

Powyżej podana jest data 17 czerwca, która jest dniem rozpoczęcia Targów oraz Konferencji SARP. Wspomniane jednak stowarzyszenie przed oficjalnym rozpoczęciem całej imprezy zorganizowało dwudniowe spotkanie o charakterze integracyjnym. Owo wprowadzenie odbyło się w Centrum Spotkań i Dialogu Diecezji Kieleckiej w Skorzeszycach koło Kielc. Już pierwszego dnia odbył się panel pt. *Współczesne świątynie Kielc*. Omówiła je wraz z prezentacją główna organizatorka Konferencji — arch. Regina Kozakiewicz-Opałka. Komentarz zaś oraz kulisy doświadczeń tutejszej Komisji ds. Sztuki Sakralnej przedstawił jej wieloletni przewodniczący — ks. Zygmunt Nocoń. Zauważył on, że ważne jest zachowywanie czytelności sakralnej obiektu, wierność zasadom i konieczność służebności. Zwrócono uwagę na powiększającą się w ciągu ostatniego półwiecza infrastrukturę i urbanistykę miasta — o 80%. Zarówno kontekst organizacyjny, determinacja oficjalnych władz i środowisk kościelnych oraz rzesz wiernych sprawiły, iż wówczas wybudowano w aglomeracji miejskiej wiele nowych kościołów. Uczestnicy Konferencji mogli niektóre spośród nich obejrzeć. Żałować jednak należy, że nie zawsze była sposobność podjęcia na miejscu dyskusji o konkretnych rozwiązaniach architektonicznych oraz służebności liturgicznej, modlitewnej czy adoracyjnej. Podczas wspomnianego spotkania konserwator wojewódzki arch. Janusz Cedro zwrócił uwagę na poszukiwanie najważniejszych rozwiązań poprzez uporządkowaną koncepcję, zarówno obiektów zabytkowych, jak i współczesnych. Dodać należy, że także obecnie trwają tutaj budowy kolejnych kościołów.

Uczestnicy Konferencji mieli też okazję zwiedzić kilka miejscowych, nowoczesnych obiektów użyteczności publicznej. Szczególnie pozytywnie wyrażano się o Filharmonii Kieleckiej, która została oddana do użytku w styczniu 2012 r. Powstały kompleks jest owocem ogłoszonego w 2006 r. konkursu, który wygrała ekipa architektoniczna „Biuro piw-paw” z Gdańska. W przygotowanym specjalnym tekście kielecki architekt Wojciech Gwizdak podkreślił m.in.: „Młodym architektom udało się znaleźć estetyczną i urbanistyczną równowagę. Budynek nie krzyczy swoją formą, lecz nawiązuje dialog z otoczeniem. Jednocześnie stanowi dobry przykład konsekwentnie zrealizowanej «maszyny do koncertowania». Nie ma ambicji, by być świątynią sztuki, chce oferować mieszkańcom jak najszerzy i najpełniejszy kontakt z muzyką”. Autorzy całej koncepcji: Marcin Piwoński i Robert Brodziński, precyzyjnie zaprojektowali również grę światła, zarówno naturalnego, jak i sztucznego. Zyskano doskonałą widoczność i akustykę, szczególnie głównej sali koncertowej, ale również innych pomieszczeń, w tym Międzynarodowego Centrum Konferencyjnego. Zwrócono szczególną uwagę na praktyczne rozwiązania rozmaitych stref i przestrzeni wraz z częścią hotelową, *foyer*, garderobą, tarasem, dwukondygnacyjnym parkingiem i garażami.

Swego rodzaju „odskocznia” ku dalekiej przeszłości było zwiedzanie Centrum Geoedukacji „Geopark”. Większość uczestników poszerzyła swą wiedzę na temat czterech rezerwatów chronionej przyrody nieożywionej, co wspaniale w sposób profesjonalny, ukazała osoba oprowadzająca, jak i można było zobaczyć bogatą paletę multimedialną, ukazująca poszczególne ery dziejów Ziemi sprzed wielu milionów lat.

Przejściem ku bliższej nam rzeczywistości było zwiedzanie ciekawej wystawy na Wzgórzu Zamkowym w Galerii Sztuki Współczesnej van Rij w Kielcach. Jest to największa w Europie wystawa prac Lubomira Tomaszewskiego, która będzie czynna do końca sierpnia 2013 r. Ekspozycja pt. „Sztuka, Natura, Człowiek, Artysta” zawiera porcelanę, obrazy ogniem malowane i rzeźby. Artysta jest absolwentem warszawskiej ASP i byłym studentem Politechniki Warszawskiej, a w poszukiwaniu twórczej wolności wyemigrował do Stanów Zjednoczonych. Reprezentuje eksperymentalny realizm, a przed 20 laty zainicjował międzynarodowy ruch artystyczny i wreszcie kierunek zwany „emocjonalizmem”. Przemawia do odbiorcy „poruszając jego duszę i umysł” — czytamy w katalogu wystawy. Prezentowane prace mocno nawiązują do natury i z niej czerpią natchnienie. Są także przejawem twórczych poszukiwań i nowej interpretacji motywów biblijnych i utrwalonej ikonografii chrześcijańskiej. Jego prace wystawiane były w różnych krajach i zyskały cenne nagrody. Znajdują się w kolekcjach prywatnych, w muzeach i galeriach na całym świecie.

* * *

Oficjalne otwarcie targów *SacroExpo* odbyło się w poniedziałek 17 czerwca 2013 r. Uhonorowano przedstawicieli władz centralnych, administracji lokalnej, jak

i przedstawiciele kościelnych, na czele z miejscowym biskupem — Kazimierzem Ryczanem. Tego ostatniego w sposób osobliwy przywitał i zauważył jego złoty jubileusz kapłaństwa przedstawiciel Stolicy Apostolskiej — Przewodniczący Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Chorych i Służby Zdrowia abp Zygmunt Zimowski. Przypomniwał on także zbieżność rozpoczęcia tegorocznych targów ze wspomnieniem liturgicznym patrona dnia, czyli św. brata Alberta. Przekazał słowa szczególnej życzliwości papieża Franciszka. Nawiązał też do przesłania Benedykta XVI z zaakcentowaniem roli artystów w dziele nowej ewangelizacji. Ludzie sztuki mają być zarówno strażnikami, jak i zwiastunami piękna, poprzez które kierują nas, nie tylko w Roku Wiary, ku Nieskończoności. Przedstawicielowi Watykanu przypadło też w udziale dokonać ceremonii uroczystego otwarcia targów oraz wręczenie Medalu Papieskiej Rady ds. Kultury *Per Artem Ad Deum*. W tym roku otrzymał go znany artysta malarz, autor wielu tekstów, były rektor Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie — prof. Stanisław Rodziński. Werdykt dokumentu watykańskiego podkreśla uzasadnienie przyznania tego szczególnego wyróżnienia: „za barwy życia będące poszukiwaniem ukojenia i refleksji nad przemijaniem”. Dodajmy, że podczas *SacroExpo* laureat prezentował także interesującą wystawę prac własnych. Była też okazja do rozmowy z artystą i zadawania mu pytań na kanwie jego dokonań.

Dość powszechnie zauważa się wzrastającą popularność transakcyjną, handlową i biznesową omawianej imprezy, co zdaje się być dowartościowaniem drugiego członu logo, czyli „-Expo”. Znacznie gorzej prezentuje się poziom i wartość estetyczna oraz sakralna oferowanych eksponatów, co wyraża niedowartościowanie pierwszego członu logo, czyli „Sacro-”. Tym niemniej, owo doroczne wydarzenie, związane z budownictwem sakralnym i dewocjonaliami w Kielcach szczyli się, że jest w czołówce tego typu imprez. W tym roku uczestniczyło niemal 300 firm z 13 krajów. Na wielowątkowy charakter *SacroExpo* zwrócił uwagę Prezes Zarządu Targów Andrzej Mochoń.

Zauważono, że w ramach targów oprócz omawianej poniżej konferencji, której głównym organizatorem jest SARP, odbywa się m.in. VII Międzynarodowa Konferencja Muzealników, konferencja „*Sacrum* w kulturze”, warsztaty dziennikarskie, sympozjum o instalacjach energooszczędnych w kościołach, a także finał XIII Diecezjalnego Festiwalu Piosenki Religijnej.

Niemal równoległe z wręczaniem nagród i wyróżnień w czasie uroczystości centralnych, nastąpiło otwarcie konferencji z cyklu *Kościoły naszych czasów*: „Idea a rzeczywistość — Gdzie jesteśmy, dokąd zmierzamy?”. Takie nakładanie poszczególnych części programu *SacroExpo* powoduje pewne rozbitcie organizacyjne i niemożność uczestniczenia wielu gości, także duchownych, w omawianej konferencji. W niniejszej relacji pomijam stopnie naukowe referentów. Podkreślam za razem, że ich rozróżnienie sięga się od magistra do profesora.

Referat pt. *Gdzie jesteśmy? Dokąd zmierzamy? Źródła kulturowe współczesnej architektury sakralnej* był swego rodzaju wprowadzeniem i nawiązaniem bezpośred-

nio do tematu konferencji. Autorka, s. Anna Tejszerska (Lublin), akcent położyła na wzajemne oddziaływanie kultury i filozofii oraz wiary i duchowości. Dotyczy to także obiektów kultu i pewnych poszukiwań w architekturze okresu posoborowego. Jest to okres swego rodzaju pluralizmu oraz zwarcia ze współczesnymi nurtami architektury, które zazwyczaj nie sprzyjają sakralności kościołów. Benedykt XVI, a wcześniej Jan Paweł II starali się uwrażliwić na wzajemne relacje: świętości, sztuki i piękna. Poszukiwania zdają się być koniecznością, jednakże eksperymentowanie bez odpowiedniego przygotowania, przy zaniku wiary, staje się nie tylko ryzykowne, ale wręcz niebezpieczne.

Dość nietypowy był referat pt. *Lex orandi – lex credendi – lex formandi*, który wygłosił ks. Grzegorz Klaja (Bielsko Biała). Zdaniem autora, dość często jawi się tendencja do zatracenia funkcji liturgicznej kościołów na rzecz przede wszystkim tendencji psychologizujących. Według referenta jedną z głównych przyczyn tegoż, jest przeakcentowanie roli rubryk (przepisów, zasad, wskazówek umieszczanych w księgach liturgicznych, także w mszale). Zaniedbano natomiast, wg niego, „nigiriki”, czyli teksty modlitw (pisane zazwyczaj czarną czcionką). W twórczości sakralnej brak zakorzenienia w modlitwie i wierze. Dodać jednak tu należy, że pewnym ideałem jest nie tyle rezygnacja z zasad i przepisów, ile ich harmonijne zespolenie z duchem i modlitwą.

Następny referat, pt. *Inwestor kościelny koordynatorem czy destruktoorem*, wygłosił autor niniejszego sprawozdania (Poznań). Duchowny administrujący daną parafią to zarówno duszpasterz, ale także inwestor kościelny. Powinien on uprzątnąć nie tylko sobie samemu, ale również twórcom i wiernym, że niezmiernie ważne jest oddziaływanie zarówno na wyobraźnię i zmysł słuchu, gdy przekazywane jest słowo poprzez mowę, muzykę czy śpiew, ale i na wzrok poprzez obrazy, witraże, płaskorzeźby i rzeźby. Ta świadomość może i powinna pomagać nie tylko w posłudze słowa, ale także w całym procesie kształtowania obiektu sakralnego. To inwestor kościelny powinien w sposób zaangażowany i kompetentny ukazać — najlepiej na piśmie — podstawowe założenia programowe, celowość i sens całego kompleksu parafialnego czy klasztorowego. Wraz z przygotowaniem merytorycznym niezbędna jest wrażliwość, wiedza i wiara (3 razy „w”). Dla realizacji mistagogicznej opcji *sacrum* kościelnego niezbędna jest kolejna triada (3 razy „e”): *ecclesia*, Eucharystia, eschatologia. Jakże ważne jest, by inwestor umiał wsłuchiwać się w profesjonalne uwagi i wskazania innych specjalistów. Wystrzegać się powinien wszelkiej arogancji, tupetu, ale także obojętności, zaniechania i lenistwa duchowego. Błędem byłoby zeświecczenie, sekularyzm przestrzeni kościelnych, zamiast głębi, podnoszenia ducha i uświęcenia świata (*consecratio mundi*). Także w tym względzie przydatne jest przypomnienie wielowątkowego odniesienia słowa i funkcji *pontifex*.

Interesująca była rozmowa, a raczej dzielenie się własnymi doświadczeniami i przeżyciami wokół twórczości sakralnej, które przekazywał architekt Stanisław

Niemczyk (Tychy). Autor zauważył, że każde pokolenie przyjmuje prawdy wiary i interpretuje je na nowo. Dotyczy to wszelkiej twórczości artystycznej, w tym także projektowania i aranżowania obiektów sakralnych. Według autora należy mocno liczyć się i uwzględniać wiedzę i skojarzenia sakralne danej epoki i danego środowiska. Ważne jest także wykorzystanie właściwego materiału, który będzie miał związek z otoczeniem, z naturą, i zyska zarazem charakter mistyczny. Konkretnie obiekty (zarówno już ukończone, jak i jeszcze realizowane) przybliżały słuchaczom sposób powstawania konkretnego dzieła oraz nawiązywanie przez artystę do *genius loci* i duchowości danego miejsca, czy wspólnoty zakonnej.

Joanna Walendzik-Stefańska (Warszawa) wygłosiła referat pt. *Ewangelizacja na dworcach i lotniskach. Kaplice ekumeniczne w nowych terminalach portów lotniczych w Warszawie i Łodzi*. Obok zagadnień czysto praktycznych, związanych z komunikacją, drogami ewakuacyjnymi, z warunkami ochrony przeciwpożarowej, licznych instalacji i czujników technicznych, autorka zwróciła przede wszystkim uwagę na ikonograficzny i teologiczny aspekt twórczości związanej z kaplicami na lotniskach. Broniła ona charakteru modlitewnego tej przestrzeni, zarówno dla personelu lotniska, jak i podróżnych, czy pielgrzymów. Cytowała znamienne słowa Jana Pawła II na temat wyciszenia na lotniskach poprzez tę szczególną strefę. Zarówno w stolicy, jak i w Łodzi odnajdujemy oszczędne, ale wyraziste i kompleksowe nawiązanie do symboliki biblijnej.

Realizacje sakralne na przykładzie jednego miasta ukazała Julia Sowińska-Heim (Łódź) w referacie pt. *Współczesne świątynie Pabianic*. Autorka zastrzegła, że ukazane obiekty są raczej negatywnym obrazem współczesnej architektury sakralnej. Świadomie jednak nie wybierała innej miejscowości, gdzie znalazłyby się obiekty pozytywne. Autorka dostrzega brak twórczej inwencji oraz swoistą łatwiznę, gdy projektant kilkakrotnie powtarza ten sam obiekt w minimalnymi zmianami detali. Autorka tę tendencję pewnej masowości nazwała barwnie „klonowaniem kościołów”. Najbardziej zaskakuje niekonsekwencja formalna i brak twórczej inwencji zarówno w ukształtowaniu bryły, jak i w wyposażeniu wnętrza. W powszechnej opinii uczestników konferencji ukazane kościoły reprezentują antyarchitekturę i antysztukę.

Na znak i funkcję obiektów sakralnych zwrócił uwagę Dobrosław Bagiński (Lublin) w referacie i prezentacji pt. *Jakości elementarne w kościele parafialnym*. Wskazując na różne przejawy współpracy twórców z duszpasterzami, przestrzegał zarazem przed szerzącymi się plagiatami. Zasadniczym błędem jest brak kryteriów i dyspozycji ogólnych oraz szczególnych. Groźną tendencją jest całkowite oderwanie od tradycji. Autor przedstawił własny projekt całego zespołu parafialnego w osiedlu. Jest to autorska koncepcja, choć bez konkretnego adresata. Tu specjaliści od ikonosfery otoczenia, urbanistyki i krajobrazu mogą się nieco wzdygać, gdyż właśnie kontekst konkretnego „tu i teraz” powinien pomagać we współdecydowaniu o konkretnym obiekcie. Często zarzuca się, że projektowanie *in abstracto* jest podstawowym błędem, gdyż jest to projekt wszędzie, a zarazem nigdzie.

Katedra dziś — poszukiwania współczesnego sacrum — to tytuł referatu, który wygłosiła Anna Maria Wierzbicka (Warszawa). Autorka nawiązała do katedry w ujęciu historycznym, by ukazać jej współczesne reinterpretacje. Wymieniła obiekty w Japonii, Brazylii, Afryce, Europie i USA. Zazwyczaj oszczędne formy są zarazem wyrazistym nawiązaniem do symboliki chrześcijańskiej, „osi świętej” oraz znaczenia tworzywa dla podkreślenia myśli przewodniej konkretnego obiektu. Prawie wszystkie cytowane realizacje mają także charakter chrystocentryczny i chrystoformiczny. Różne jest natomiast odczucie atmosfery kontemplacyjnej i medytacyjnej omawianych obiektów kultu.

Kolejny referat, pt. *Przez projekt do sacrum. Na przykładzie rozbudowy Sanktuarium Maryjnego w Tulcach pod Poznaniem*, wraz z prezentacją wygłosił Ryszard Gaffling-Gierczyński (Poznań). Zanim autor przystąpił do pozytywnych sugestii i propozycji w poszukiwaniu *sacrum*, zwrócił uwagę na rozmaite zaniechania i zaniedbania w tejże problematyce. Owa negatywna opcja to, według prelegenta: brak świadomości ważności kościoła w strukturze urbanistycznej, brak wytycznych kanonów współczesnej architektury sakralnej, brak parametryzacji liturgii, brak wyraźnej odrębności obiektów użyteczności publicznej od kościołów, brak chęci, by promować wiarę i jej świadomość także poprzez współczesną architekturę. Autor posłużył się ankietą w niezbyt licznym gronie respondentów na temat rozpoznawalności sakralnej. Wyniki są nieco zaskakujące i, ogólnie mówiąc, negatywne wobec kościołów, które autor nazywa „klockami”. Wspomniano też o wersji koncepcyjnej rozbudowy i przystosowania dla pątników kompleksu pielgrzymkowego w Tulcach. Na tym etapie widać pewne niekonsekwencje treściowe i formalne w poszukiwaniu synchronizacji *nova et vetera*.

Poza programem konferencji swój referat wygłosił oraz zaprezentował dopiero co opublikowaną książkę-album *Porta Fidei – Brama Wiary. Romańskie Drzwi Płockie w Nowogrodzie Wielkim* (Wydawca: Książnica Płocka) ks. Ryszard Knapiński (Lublin). Autor dokonał reinterpretacji układu, treści, napisów oraz relacji między nimi w nawiązaniu do chrześcijańskiego *Credo*. Zwrócił też uwagę na symbolikę biblijną bramy. Zarazem podkreślił, że omawiane dzieło sztuki brązowniczej poprzez podwoje wprowadza do wnętrza katedry i zarazem dodaje splendoru świątyni zarówno przed wiekami, jak i obecnie. Zauważył jednak nade wszystko, że jest to przykład ewangelizacji poprzez sztukę. Należy dostrzec zbieżność czasową *Porta Fidei*, czyli dokumentu Benedykta XVI u początku Roku Wiary, oraz prezentowanej publikacji. Ta ostatnia przedstawia prawdy wiary zawarte w *Credo* na kanwie programu ikonograficznego drzwi katedry w Płocku i ich oryginału, który znajduje się w Nowogrodzie na Rusi. Bezsprzeczną zasługą autora jest wprowadzenie korekty do chaotycznego układu całości, która utrwaliła się po zniszczeniach w minionych wiekach. Zadaniem autora było odtworzenie pierwotnego programu ikonograficznego, który dotyczy 12 dogmatów wiary zwanych Składem Apostolskim, które zawarte są w różnej wielkości 46 kwaterach drzwi.

W jakiś sposób nawiązaniem do trwającego wciąż Roku Wiary była też czynna akurat w tym czasie w Kielcach wystawa *Pictura Fidelis* w Galerii Współczesnej Sztuki Sakralnej „Dom Praczek”. Autorem jest Andrzej Boj Wojtowicz. W katalogu wystawy Konrad Przedzięk napisał m.in.: „Dziś mało kto tak maluje, i to zarówno w sferze tematyki, jak i techniki. Andrzej mówi o sobie, że jest «Wilkiem Samotnikiem». Jednak wrażeniu temu towarzyszy także nadzieja, że obrazy, które powstają w pracowni w Borowicach, są także wyzwaniem i jednocześnie zaproszeniem do świata wiary dla odbiorców. Ze dzięki tym obrazom uda się ocalić katolickiego ducha Tradycji”.

Warto podkreślić, że zarówno całe tegoroczne *SacroExpo*, jak i konferencja z cyklu *Kościół naszych czasów* oraz inne spotkania i wydarzenia artystyczne w tym samym czasie są bezsprzecznym dopełnieniem i rodzajem świadectwa, apostołstwa oraz nowej ewangelizacji w Roku Wiary.

Ks. Henryk Nadrowski

Wiara i liturgia
XLIX Sympozjum
Wykładowców Liturgiki na Wydziałach Teologicznych
i w Wyższych Seminariach Duchownych

(Olsztyn, 10–12 września 2013 r.)

XLIX Sympozjum Wykładowców Liturgiki na Wydziałach Teologicznych i w Wyższych Seminariach Duchownych odbyło się w dniach 10–12 września 2013 r. w Wyższym Seminarium Duchownym *Hosianum* w Olsztynie. Na doroczny zjazd przybyło prawie siedemdziesięciu liturgistów z większości polskich ośrodków. Temat tegorocznego spotkania — *Wiara i liturgia* — nawiązywał w jasny sposób do przeżywanego w Kościele Roku Wiary. W bogatym planie sympozjum przewidziano m.in. cztery referaty i cztery komunikaty połączone z dyskusją. Ponadto organizatorzy zadbali o to, by na dorocznym spotkaniu obok wymiaru naukowego nie zabrakło również duchowego i braterskiego.

Zjazd rozpoczął się 10 września obiadem, po którym odmówiono modlitwę poлюдniową. Następnie w słowach powitania rektor olsztyńskiego WSD, ks. dr Paweł Rabczyński, wyrażając radość z obecności dostojnych gości, zwrócił uwagę na fakt, że seminarium to jest najstarszym w Polsce: zostało założone w 1565 r. przez Sługę Bożego kard. Stanisława Hozjusza w ramach realizacji uchwał Soboru Trydenckiego. Następnie do zgromadzonych gości kilka słów skierował ks. dr Tomasz Garwoliński, dyrektor biblioteki seminaryjnej. Przedstawił on pokrótce jej dzieje i zbiory,

a także wprowadził w działalność federacji bibliotek kościelnych, zachęcając do korzystania z jej internetowych zasobów (www.fides.org.pl). Ks. Garwoliński zaprosił także zgromadzonych gości do odwiedzenia wystawy najstarszych ksiąg liturgicznych, jakimi dysponuje biblioteka (XV–XVIII w.).

W dalszej kolejności zabrał głos przewodniczący polskich liturgistów, ks. prof. dr hab. Czesław Krakowiak (Lublin), który w imieniu organizatorów przywitał przybyłych uczestników, na czele z ks. bp. dr. Stefanem Cichym (Legnica), ks. bp. dr. Adamem Bałabuchem (Świdnica) — przewodniczącym Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski, oraz bp. dr. Piotrem Gregerem (Bielsko Biała). Szczególne słowa powitania zostały skierowane także do profesorów-seniorów — ks. Krakowiak podziękował za ich wkład w rozwijanie polskiej myśli liturgicznej. Po powitaniu rozpoczęła się pierwsza sesja sympozjum, którą poprowadził ks. prof. dr hab. Władysław Nowak (Olsztyn).

Pierwszy referat — *Liturgia jako miejsce teologiczne* — wygłosił ks. dr Bartłomiej Matczak, wicerektor olsztyńskiego Seminarium. W swoim wystąpieniu prelegent zwrócił uwagę na fakt, że przez wielu współczesnych autorów liturgia nie jest traktowana jako nauka teologiczna. Przypomniął on, że obie dziedziny wzajemnie się potrzebują, wszak teologia bez liturgii pozostaje suchą teorią, a liturgia bez teologii beztreściowym rytualizmem. Przywołując starożytną fundamentalną zasadę rozumienia liturgii: *lex orandi – lex credendi*, zwrócił uwagę, że właśnie liturgia jest miejscem weryfikacji ortodoksji oraz argumentem w jej obronie. Zatem, jak zaznaczył ks. Matczak, wykład liturgii winien być i jest wykładem teologii, opartej na wszystkich jej filarach.

Z kolei ks. prof. dr hab. Czesław Krakowiak przedstawił referat zatytułowany *Credo w liturgii Kościoła*. We wstępie zwrócił on uwagę na fakt, że liturgia jest naturalnym środowiskiem wyznawania wiary. *Credo* jest nie tylko odpowiedzią człowieka na zbawcze działanie Boga, ale występując w liturgii, jest również aktem kultu. Przedstawiona została historia i miejsce *Symbolu wiary* w celebracji Mszy św., w liturgii pozostałych sakramentów, pogrzebu oraz wielkiego egzorcyzmu. Z przeprowadzonej analizy wyprowadzono wnioski, że wyznanie wiary jako znak rozpoznawczy Kościoła od samego początku było związane z liturgią.

Następnie ks. prof. dr hab. Helmut Jan Sobeczko (Opole) zaprezentował nowe wydanie opolskiej *Agendy liturgicznej*, która jest poszerzoną wersją dobrze znanego w Polsce zbioru modlitw, nabożeństw i błogosławieństw, przydatnych w sprawowaniu liturgii i nabożeństw pozaliturgicznych w ciągu całego roku liturgicznego.

Ostatni referat pierwszej sesji sympozjum, na temat *Rok liturgiczny celebracją i szkołą wiary*, wygłosił ks. dr hab. Daniel Brzeziński (Toruń). We wstępie zaznaczył, że w roku liturgicznym dokonuje się wspominanie i uobecnianie Misterium Chrystusa — dzięki Duchowi Świętemu niepowtarzalne wydarzenia stają się sakramentalnie obecne *hic et nunc*. Dlatego też rok liturgiczny posiada podstawowe

dla całego Kościoła i każdego chrześcijanina znaczenie katechetyczne, pedagogiczne, ascetyczne, ewangelizacyjne, duchowe i pastoralne oraz sam w sobie jest najskuteczniejszą formą permanentnej katechezy, szkołą wiary i w ogóle wszechstronnej formacji chrześcijańskiej. Ponieważ misteria zbawcze stanowią treść celebracji liturgicznych, rok kościelny jest celebracją wiary oraz jej szkołą, gdyż sam w sobie stanowi *locus* poznania i zrozumienia jej prawd.

Kolejnym punktem spotkania była wielowątkowa dyskusja. Ks. prof. dr hab. Jacek Nowak SAC (Warszawa) zadał pytania dotyczące wieloobrzędowości liturgii, momentu wyznania wiary, konieczności powtórnego jej wyznania przy bierzmowaniu w przypadku osób chrzczonych jako świadome oraz kwestii rozumienia duchowości roku liturgicznego w miejscach, gdzie przyroda nie współgra z tradycyjnym europejskim kalendarzem. Następnie ks. prof. dr hab. Bogusław Nadolski (Poznań), odnosząc się do pierwszego referatu, zwrócił uwagę na konieczność integralnego ujmowania nie tylko *lex orandi* z *lex credendi*, ale także z *lex agendi*. Do wykładu ks. dr. Bartłomieja Matczaka nawiązał także ks. prof. dr hab. Helmut Jan Sobeczko, który zauważył, że pojęcie „liturgika” nie oddaje teologicznej pełni, dlatego zaproponował jego zastąpienie terminem „teologia liturgiczna”.

Następnie odprawiono Mszę św., po której odbyło się spotkanie organizacyjne, w trakcie którego ks. prof. dr hab. Czesław Krakowiak w imieniu wszystkich liturgistów złożył życzenia ks. bp. Stefanowi Cichemu z racji przypadających w tym roku dwóch jubileuszy (50 lat kapłaństwa i 15 lat posługi w Kościele legnickim). Następnie podjęto kwestię organizacji i tematyki przyszłorocznego sympozjum. Na miejsce jego organizacji wybrano Licheń. Zaproponowano także następujące tematy: *Zobowiązujący (moralny) charakter udziału w liturgii; Teologia liturgiczna sakramentów świętych; Dokonania i sylwetki polskich liturgistów; Chrzest w początkach Kościoła; Metodologia i hermeneutyka liturgiki*. Spośród powyższych propozycji jako temat roboczy uczestnicy wybrali ostatni.

Drugi dzień sympozjum rozpoczął się od przypomnienia sylwetki ks. Wojciecha Danielskiego, zaprezentowanej przez prowadzącego sesję ks. prof. dr hab. Zbigniewa Wita (Częstochowa), przewodniczącego tej sesji Sympozjum. Następnie ks. bp. dr Piotr Greger wygłosił referat pt. *Sakramenty jako znaki wyrażania i umacniania wiary*. Wystąpienie skoncentrowało się wokół czterech osi: natura wiary, podmiot wiary, celebracja sakramentalna jako wyraz wiary oraz uczestnictwo w liturgii jako to, co wiarę pogłębia. Prelegent zauważył, że pierwszym podmiotem wiary jest wspólnota Kościoła, bez której wiara staje się jedynie aktem prywatnym. Sprawowane w Kościele sakramenty usposabiają wiernych do przyjęcia wiary i tylko w życiu sakramentalnym ta wiara może osiągnąć pełnię. Uczestnictwo w liturgii, która jest zwyczajną drogą wiary, formuje w człowieku duchową dojrzałość. W sakramentalnych znakach wiara wzrasta, umacnia się i wyraża.

Kolejnym prelegentem był ks. dr Mateusz Matuszewski (Warszawa), który wygłosił komunikat *Gesty i postawy liturgiczne wyrazem wiary*. Zwrócił uwagę na fakt,

iz liturgia jest modlitwą gestykulowaną, a ciało człowieka to miejsce objawienia się jego wnętrza. Gesty, które są pozawerbalną formą komunikacji, winny zmierzać ku temu, aby celebracja była nacechowana pięknem i prostotą. Ich pierwowzoru należy szukać w pięknie gestów Jezusa, które brało się z ich prawdziwości.

Po przerwie komunikat wygłosił przewodniczący Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów KEP ks. bp dr Adam Bałabuch. Podjął on temat *Słowo Boże w liturgii w kontekście wiary uczestników*. Prelegent zauważył, że czytane i wyjaśniane w czasie liturgii słowo Boże przyczynia się do budzenia i rozwijania wiary słuchaczy. Ponieważ dzięki Duchowi Świętemu wiara rodzi się z słuchania (*fides ex auditu*), stanowi ona istotny cel chrześcijańskiego kaznodziejstwa, którego celem jest styl życia, będący odpowiedzią na usłyszane słowa zbawcze.

W następującej po komunikacie dyskusji głos zabrało wielu uczestników sympozjum, podejmując m.in. kwestię słowa Bożego, homilistów i homilii oraz doboru tematyki przepowiadania (ks. prof. Jacek Nowak SAC, ks. prof. Zdzisław Janiec, ks. dr Andrzej Rutkowski, ks. bp dr Piotr Greger, ks. bp Adam Bałabuch, o. mgr-lic. Andrzej Kaliścak OFMConv), kultury gestów i staranności w seminariach (ks. prof. Bogusław Nadolski, ks. dr Mateusz Matuszewski), niejednoznaczności pewnych postaw liturgicznych (ks. dr Andrzej Hoinkis), liturgicznego sposobu zakończenia Roku Wiary (ks. dr Stanisław Szczepaniec), znaku ambony (ks. dr Stanisław Mieszczak SCJ), ceremoniału biskupów (ks. dr hab. Daniel Brzeziński, ks. bp dr Stefan Cichy) oraz gestu wyciągnięcia rąk w czasie słów ustanowienia (ks. prof. Helmut Jan Sobeczko).

Po dyskusji ks. bp dr Adam Bałabuch przedstawił sprawozdanie z prac Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów KEP. Zaprosił także do współpracy w redakcji przygotowywanych aktualnie dokumentów: *Dekretu o postudze egzorcystów* (pracami kieruje ks. prof. dr hab. Stanisław Araszczyk), dokumentem na temat wykorzystania przestrzeni sakralnej do celów świeckich (pracami kieruje ks. prof. Jacek Nowak SAC), wskazaniemi dotyczącymi wyjątków sprawowania liturgii eucharystycznej w małych wspólnotach (pracami kieruje ks. prof. Czesław Krakowiak), tłumaczeniem *Mszalu Rzymskiego, Księgą profesji zakonnej* (pracami kieruje ks. dr Mateusz Matuszewski). Po przerwie obiadowej uczestnicy sympozjum udali się na Mszę św. do Gietrzwałdu.

W trzecim dniu sympozjum zostały zaprezentowane dwa komunikaty. Pierwszy z nich — „*Mysterium incarnationis*” w liturgii — przygotował ks. prof. Jacek Nowak SAC. Prelegent odniósł się do myśli soborowej, zgodnie z którą tajemnica Wcielenia żyje i objawia się w liturgii. Ofiara Kościoła, sakramenty, sakramentalia, hierarchia i Pismo Święte są przejawami przedłużenia tajemnicy przyjścia na świat Syna Bożego. Najpotężniejszym znakiem Jego obecności „aż do skończenia świata” (Mt 28,20) jest Eucharystia. Ponadto widzialnym znakiem Mistycznego Ciała Chrystusa, urzeczywistniającym się w przestrzeni liturgicznej, jest każde zgromadzenie liturgiczne oraz czynności hierarchii normującej sprawę dotyczące celeb-

racji. Tajemnica Wcielenia jest również podstawą inkulturacji, gdyż *Logos* przyjął naturę człowieka, pojawiając się w konkretnym momencie historii, kultury, tradycji i religii swojego narodu.

Ostatni komunikat podczas XLIX Sympozjum Wykładowców Liturgiki wygłosił ks. prof. Zdzisław Janiec. Podjęty temat, *Ars presidendi liturgii wyrazem wiary celebrans a i jej wpływ na uczestnictwo wiernych*, był próbą odpowiedzi na pytanie: Na ile przewodniczenie liturgii Mszy św. przez kapłana jest wyrazem jego wiary? Prelegent zauważył, że *ars presidendi* winna być celebrowaniem wiary, dlatego domaga się od kapłana pogłębionej formacji eucharystyczno-liturgicznej oraz zachowania norm liturgicznych i unikania jakichkolwiek nadużyć. Rok Wiary winien być ponownym odkryciem sztuki sprawowania liturgii oraz jeszcze bardziej godnego sprawowania Eucharystii, gdyż zaangażowanie kapłanów w *ars presidendi* w łączności z wiernymi przyczyni się do pełni uczestnictwa mszalnego i będzie wyrazem wiary kapłana i Ludu Bożego.

Sympozjum zamknęła dyskusja końcowa, stanowiąca jego podsumowanie. Wpisujący się w tajemnicę przeżywanego Roku Wiary temat „Wiara i liturgia” ukazał nierozzerwalność obu tych rzeczywistości i na nowo przypomniał właściwe ukie runkowanie każdej celebracji.

Ks. Mateusz Potoczny

IV Festiwal Organistów Diecezji Tarnowskiej *Cantantibus Organis*

(Tarnów – Tuchów, 26–27 września 2013 r.)

W dniach 26–27 września 2013 r. odbył się w Tarnowie „IV Festiwal Organistów Diecezji Tarnowskiej *Cantantibus Organis* — Tarnów – Tuchów 2013”. Sam pomysł organizacji Festiwalu zrodził się przed piętnastu laty wśród członków Polskiego Stowarzyszenia Chrześcijańskich Przedsiębiorców. Zenon Zieliński — ówczesny prezes Stowarzyszenia udał się do Dyrektora Centrum Paderewskiego Tarnów–Kąsna Dolna — dziś śp. Anny Knapik — z prośbą o pomoc w zorganizowaniu tego muzycznego przedsięwzięcia. Ten „duet” zaprosił do współpracy Referat Muzyki Kościelnej Kurii Diecezjalnej w Tarnowie. Efektem był zorganizowany w 1999 r. I Festiwal Organistów Diecezji Tarnowskiej *Cantantibus Organis*, w którym wzięło udział 17 wykonawców. Następne dwie edycje Festiwalu były organizowane w cyklu pięcioletnim, tj. w 2004 r. (udział wzięło 20 wykonawców) i w 2009 r. (udział wzięło 10 wykonawców przy 11 zgłoszonych). Diecezjalna Komisja Muzyki Kościelnej Kurii Diecezjalnej w Tarnowie podjęła decyzję, by Festiwal dalej był organizowany co cztery lata. Stąd IV edycja tego Festiwalu odbyła się we wrześniu 2013 r. Na Festiwal zgłosiło się 13 organistów z diecezji, a w przesłuchaniach kon-

kursowych wzięło udział 11 (dwóch zrezygnowało z powodów zdrowotnych). Warunkiem przystąpienia do Festiwalu było dostarczenie do organizatorów zaświadczenia od proboszcza, że organista aktualnie pełni funkcję organisty w danej parafii, oraz sprostanie wymogom programowym konkursu. Każdy uczestnik musiał bowiem przygotować dwa różne programy na dwa etapy konkursowych przesłuchań. W I etapie — w tzw. eliminacjach — każdy uczestnik musiał wykonać program nie przekraczający czasowo 25 minut, składający się z: śpiewu pieśni z akompaniamentem wylosowanej z podanego kanonu (na pulpicie można było mieć tylko „prymę”), chorału, preludium i fugi Jana Sebastiana Bacha oraz utworu dowolnego. Eliminacje odbyły się w Bazylice Mniejszej — Sanktuarium Matki Bożej Tuchowskiej w pierwszy dzień Festiwalu. Roli konferansjera podczas przesłuchań podjął się dr Jan M. Gładysz — wieloletni organista sanktuarijny.

Wieczorem — także w Sanktuarium — recital organowy wykonał prof. Akademii Muzycznej Krzysztof Latała — juror Festiwalu. W programie znalazły się zaprezentowane w mistrzowski sposób *8 małych preludiów i fug* Jana Sebastiana Bacha oraz tegoż samego kompozytora chorał *O Mensch beweine* z *Orgelbüchlein*. Po koncercie członkowie *jury*, w skład którego weszli prof. Józef Serafin, dr Henryk Jan Botor oraz wspomniany już prof. Krzysztof Latała, oraz uczestnicy konkursu udali się do niezwykle urokliwego miejsca, a mianowicie do Kąsnej Dolnej, gdzie znajduje się dwór wybitnego polskiego pianisty Ignacego Paderewskiego. Tam czekała na wszystkich kolacja i oczywiście ogłoszenie wyników I etapu. Do II etapu — finału — zakwalifikowały się następujące osoby (w kolejności alfabetycznej): Paweł Batko (parafia św. Pawła Ap. w Bochni), Mateusz Marta (parafia w Łękawicy), Krystian Rapala (parafia bł. Karoliny w Tarnowie), Anna Sak (parafia Miłosierdzia Bożego w Woli Rzędzińskiej) oraz s. Helena Sieniawska (parafia Bobowa).

II etap Festiwalu zaplanowany był następnego dnia, ale już w Bazylice Katedralnej w Tarnowie. Przed południem finaliści mieli czas na próbę przed swoim wystąpieniem. Przesłuchania finałowe rozpoczęły się o godzinie 13.00, a finaliści zgodnie z regulaminem podczas swojego programu nieprzekraczającego 40 minut mieli wykonać: pieśń solową wybraną przez organistę z repertuaru określonego przez organizatorów (wybór pieśni został doręczony organistom, którzy zgłosili się na Festiwal, dwa miesiące przed Festiwalem), utwór epoki przedbachowskiej, utwór Jana Sebastiana Bacha oraz utwór romantyczny lub późniejszy. W rolę konferansjera wcielił się tym razem Wiesław Kaczor — organista z Szywnaldu. Zwieńczeniem Festiwalu była wieczorna uroczysta Msza św. w Bazylice Katedralnej pod przewodnictwem piszącego te słowa, na której zebrali się nie tylko organiści, ale i melomani muzyki organowej. Po niej przewodniczący *jury* — prof. Józef Serafin odczytał raport *jury* i podał ostateczne wyniki Konkursu. Laureatami „IV Festiwal Organistów Diecezji Tarnowskiej *Cantantibus Organis* — Tarnów – Tuchów 2013” zostali (wg werdyktu *jury*):

- Wyróżnienie za najlepiej wykonany utwór dowolny dla Mateusza Marty.
- Wyróżnienie za wykonanie chorału dla s. Heleny Sieniawskiej.
- Wyróżnienie za najlepiej wykonane preludium i fugę dla Anny Sak.
- Wyróżnienie za najlepiej wykonany akompaniament do pieśni dla s. Heleny Sieniawskiej.
- III miejsce oraz nagrodę w wysokości 2000 PLN ufundowaną przez Biskupa Tarnowskiego Andrzeja Jeża oraz 4 tomy dzieł organowych J.S. Bacha wraz z pucharem ufundowanych przez Starostę Powiatu Tarnowskiego Romana Łucarza dla Krystiana Rapały.
- II miejsca oraz nagrodę w wysokości 2500 PLN ufundowaną przez Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego oraz 5 tomów dzieł organowych J.S. Bacha wraz z pucharem ufundowanych przez Starostę Powiatu Tarnowskiego Romana Łucarza dla Anny Sak.
- I miejsce oraz nagrodę w wysokości 3000 PLN ufundowaną przez Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego oraz puchar ufundowany przez Starostę Powiatu Tarnowskiego Romana Łucarza oraz rower ufundowany przez prezesa firmy rowerowe; *Tandem* Zenona Zielińskiego dla Pawła Batki.

Po ogłoszeniu wyników odbył się koncert laureatów trzech pierwszych miejsc, którzy zaprezentowali: Krystian Rapała *Toaccatę a-moll* (op. 80) Maxa Regera, Anna Sak *Preludium i fugę D-dur* (BuxWV 139) Dietricha Buxtehudego oraz Paweł Batko *Carillon de Westminster* (op. 54 nr 6) Louis Vierne'a.

Festiwal zatem wpisuje się w wielowiekową misję Kościoła, którą Sobór Watykański II wyraził w słowach skierowanych do muzyków kościelnych, by pamiętali, iż „z największą troskliwością należy zachowywać i otaczać opieką skarbiec muzyki kościelnej” (KL 114). Niech przejęci duchem chrześcijańskim wiedzą, „że są powołani do pielęgnowania muzyki kościelnej i wzbogacania jej skarbcza” (KL 120). Festiwal zatem ma służyć temu, by niejako stymulować dalszy rozwój wykonawstwa muzyki organowej na odpowiednim poziomie; ma służyć temu, by propagować tę piękną sztukę i stwarzać możliwości dalszego podnoszenia umiejętności wykonawczych organistów diecezji tarnowskiej.

IV edycja Festiwalem organizowana była przez Wydział Muzyki Kościelnej Kurii Diecezjalnej w Tarnowie oraz Centrum Paderewskiego Tarnów – Kąśna Dolna, którego dyrektorem jest mgr Krystyna Szymańska — dyrektor artystyczny Festiwalu.

Nad Festiwalem patronat objęli: Biskup Tarnowski Andrzej Jeż, Prezydent Miasta Tarnowa Ryszard Ścigała, Starosta Powiatu Tarnowskiego Roman Łucarz oraz Burmistrz Miasta Tuchowa Mariusz Ryś. Oni też zatroszczyli się m.in. o główne nagrody dla laureatów Festiwalu oraz posiłek, za co organizatorzy są im bardzo wdzięczni.

W tym miejscu trzeba także podziękować tym, którzy wsparli to wydarzenie artystyczne finansowo, a mianowicie, bpa Andrzeja Jeża Gminę Miasta Tarnów i Tuchów, a także Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego.

Słowa podziękowania należą się także proboszczom: Bazyliki Katedralnej w Tarnowie — ks. prałatowi Stanisławowi Salaterskiemu oraz z Sanktuarium Matki Bożej Tuchowskiej — o. Bogusławowi Augustowskiemu za udostępnienie instrumentów w bazylikach.

Należy zatem życzyć wszystkim wykonawcom oraz wszystkim uczestnikom przesłuchań konkursowych, jak i laureatom, by Festiwal pozostawił wiele niezapomnianych wrażeń, a w ostateczności przyczynił się do większej chwały Bożej i uświęcenia nas wszystkich.

Ks. Grzegorz Piekarczyk — dyrektor organizacyjny Festiwalu

Czy bierzmowanie jest sakramentem dojrzałości chrześcijańskiej? **XXVII Sympozjum Liturgiczne w Łądzie**

(Łądn. n. Wartą, 18 października 2013 r.)

W dniu 18 października 2013 r. w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie nad Wartą odbyło się XXVII Sympozjum Liturgiczne pod patronatem Towarzystwa Naukowego Franciszka Salezego i ks. dra Marka Chmielewskiego SDB — Inspektora Pilskiej Prowincji Salezjanów. Tegoroczne spotkanie naukowe przebiegało pod hasłem: *Czy bierzmowanie jest sakramentem dojrzałości chrześcijańskiej?*

Sympozjum zgromadziło zarówno duchownych, jak i świeckich, reprezentujących różne ośrodki naukowe, oraz kleryków przygotowujących się do kapłaństwa z trzech seminariów duchownych. Wzięło w nim udział ok. 50 osób.

Otwarcia obrad spotkania dokonał ks. dr hab. Mariusz Chamarczuk SDB (UKSW) — Rektor Wyższego Seminarium Duchownego Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie nad Wartą, po którym przywitał wszystkich przybyłych gości organizator łądzkich sympozjów liturgicznych — ks. dr Radosław Błaszczuk SDB.

W pierwszej sesji głos zabrali: ks. prof. dr hab. Czesław Krakowiak (KUL) na temat: *Ordo Confirmationis w soborowej reformie sakramentu bierzmowania* oraz ks. prof. dr hab. Helmut Sobeczko (UO) na temat: *Współczesne spory teologiczno-pastoralne dotyczące celebracji sakramentu bierzmowania*.

Pierwszy prelegent we wprowadzeniu do swego wykładu ukazał historię sprawowania sakramentu bierzmowania na przestrzeni wieków aż do reformy Soboru Watykańskiego II, której owocem było *Ordo Confirmationis*. Jak podkreślił referent, w procesie jego powstawania zasadniczą rolę odegrały następujące zagadnienia, które były brane pod uwagę przez ojców soborowych: teologia sakramentu bierzmowania (czym on jest w swojej istocie) szczególnie w relacji do sakramentu chrztu

świętego oraz aspekty pastoralne: problem szafarza, świadków i wieku kandydatów do jego przyjęcia. W dalszej kolejności każdy z nich został omówiony. Następnie prezentujący swój referat scharakteryzował wskazania soborowe odnośnie do sakramentu bierzmowania. Zaliczył do nich m.in.: wspomniany już związek bierzmowania z sakramentem chrztu i Eucharystią, związek z Kościołem oraz kolejność sprawowania sakramentów inicjacji chrześcijańskiej.

W końcowej części swojego wystąpienia prelegent zwrócił uwagę na rolę i zadanie rodziców w czasie celebracji sakramentu bierzmowania: są oni jedynie osobami przedstawiającymi kandydatów, a nie świadkami.

Kolejny referent zaprezentował obecnym współczesne spory mentalnościowe w rozumieniu i interpretacji sakramentu bierzmowania, nazywając je w temacie swojego wystąpienia „sporami teologiczno-pastoralnymi”. We wprowadzeniu ukazał uprzedzająco, że Sobór Watykański II nie zaprezentował żadnej nowej teologii sakramentu bierzmowania, jedynie skupił się na pewnych rozwiązaniach pastoralnych, na które należało zwrócić uwagę. W pierwszej kolejności referujący omówił podstawowy błąd duszpasterski, polegający na zapomnianiu o eklezjalnym charakterze omawianego sakramentu. Zadaniem bierzmowania bowiem jest doskonalsze złączenie chrześcijanina po jego przyjęciu ze wspólnotą Kościoła poprzez bycie autentycznym świadkiem wiary. W drugiej kolejności omawiający swój temat ukazał kolejny błąd duszpasterski, polegający na odrywaniu sakramentu bierzmowania od innych sakramentów świętych, szczególnie chrztu i Eucharystii. Z tego powodu m.in. imię chrzcielne powinno być zachowane również przy bierzmowaniu. Kolejny problem duszpasterski, który został przedstawiony i omówiony, dotyczył podejmowania szeregu dyskusji na temat wieku kandydatów do przyjęcia interesującego nas sakramentu, który mentalnie kładzie akcent na wysiłku duszpasterzy związanym z przygotowaniem młodzieży, a pozostawia w cieniu istotę sakramentu, polegającą na prawdziwym darze umocnienia pochodzącym od Ducha Świętego.

Godnym zauważenia jest fakt, iż prelegent w swoim wystąpieniu wprost odpowiedział na pytanie zawarte w temacie sympozjum. Wskazał, że sakrament bierzmowania nie jest sakramentem dojrzałości chrześcijańskiej. Według niego jest potrzebny w procesie dojrzewania chrześcijańskiego. Sakramentem dojrzewania jest Eucharystia, zwłaszcza Wiatyk, przyjmowany przez chrześcijanina z wiarą w finalnym momencie życia. Popęśnianie powyższych błędów prowadzi do nieprecyzyjnego obrazu i rozumienia sakramentów inicjacyjnych, zarówno u duszpasterzy, jak i wiernych.

Po dwóch interesujących wykładach był przewidziany czas na dyskusję, który stworzył okazję uczestnikom sympozjum do poruszenia pewnych kwestii pastoralnych związanych z celebrowaniem sakramentu bierzmowania.

Centralnym momentem sympozjum liturgicznego była uroczysta Eucharystia koncelebrowana pod przewodnictwem ks. prof. dra hab. Helmuta Sobeczki (UO).

Słowo Boże podczas celebracji eucharystycznej wygłosił ks. dr Mariusz Majewski — kapelan ks. bpa dra Stefana Cichego, nieobecnego z powodu choroby.

W drugiej sesji głos zabrali: ks. dr Mariusz Majewski, który odczytał referat nieobecnego bpa Cichego na temat: *Celebracja sakramentu bierzmowania z perspektywy posługi biskupa*, ks. prof. UO dr hab. Erwin Mateja (UO) na temat: *Sakrament bierzmowania w duszpasterstwie parafialnym*, oraz ks. dr Mirosław Wierzbicki SDB (UPS – Rzym) na temat: *Przygotowanie młodzieży do sakramentu bierzmowania we Włoszech w świetle pedagogii św. Jana Bosko*.

Pierwszy prelegent w imieniu ks. bpa Stefana Cichego dokonał odczytu referatu, który był w większości zaprezentowaniem instrukcji katechetyczno-pastoralnej w sprawie przygotowania młodzieży do sakramentu bierzmowania w diecezji legnickiej. Jest on owocem Pierwszego Synodu Diecezji Legnickiej. Jest wyrazem troski pasterza diecezji o dobre przygotowanie i przeżycie liturgii sakramentu bierzmowania w parafiach objętych jego jurysdykcją. Instrukcja omawia interesujący nas sakrament w trzech istotnych fazach: przygotowanie, celebracja i okres po celebracji. Każda z nich została dość szczegółowo omówiona. Przy charakterystyce pierwszej z nich prelegent we wprowadzeniu określił czas przygotowania do sakramentu bierzmowania: trzy lata. Odbywa się ono zarówno w szkole — na lekcjach katechezy, jak i przy parafii. Dzieli się ono na przygotowanie dalsze, bliższe i bezpośrednie. Istotnym elementem tego czasu jest możliwość spotkania kandydatów z biskupem jeszcze przed bierzmowaniem. W diecezji legnickiej świadkami bierzmowania mogą być ojcowie i matki chrzestne. Referent omawiając celebrację sakramentu bierzmowania, zwrócił uwagę na wiele istotnych elementów tej liturgii, które są często zaniedbywane w wielu parafiach o których wspomina instrukcja: ozdobienie chrzcielnicy i paschału, przygotowanie identyfikatorów z imionami kandydatów, wcześniejsze omówienie formularza mszalnego z szafarzem sakramentu, proklamację liturgii słowa z lekcjonarza, a nie z kartek, przygotowanie modlitwy wiernych zawierającej tylko 4–6 wezwań, możliwość udzielenia Komunii św. pod obiema postaciami, itd. Trzecia faza po celebracji jest — jak wskazał referujący — podobnie ważna jak pierwsza i druga. Duszpasterze powinni towarzyszyć młodzieży po przyjęciu sakramentu bierzmowania i zachęcać ich do dawania świadectwa. Powinni zorganizować również pielgrzymkę do kościoła katedralnego. Ważnym momentem formacji młodzieży po bierzmowaniu jest zaangażowanie ich się w poszczególne wspólnotowe grupy eklezjalne działające przy parafii, jak: służba liturgiczna, schola, KSM, wolontariat i wiele innych, oraz obchodzenie rocznicy przyjęcia sakramentu bierzmowania przy okazji niedzieli Zesłania Ducha Świętego.

Drugi prelegent drugiej sesji we wprowadzeniu do swojego wystąpienia przywołał wypowiedź śp. ks. prof. W. Schenka, który w wydanej dwa lata po podpisaniu konstytucji o liturgii pozycji *Wprowadzenie do liturgii* wspominał, że sakrament bierzmowania nie istniał wówczas w świadomości wiernych. Było to spowodowa-

ne — jak sam wyjaśniał — niezajomością teologii działania Ducha Świętego, teologii sakramentu bierzmowania przez wiernych oraz zbyt krótkim przygotowaniem do przyjęcia tego sakramentu.

Prezentujący swój referat zauważył, że sam proces przygotowania młodzieży do sakramentu bierzmowania od Soboru Watykańskiego II ewoluuje, czego jesteśmy świadkami. Przekłada się on m.in. na opracowanie i przygotowanie materiałów dydaktycznych i katechizmów, których jeszcze ok. 10 lat temu nie było, oraz na powstawanie w ostatnich latach z inicjatywy ordynariuszów instrukcji w sprawie przygotowaniu młodzieży do sakramentu bierzmowania. Referent omówił instrukcję obowiązującą na terenie diecezji opolskiej. Porównał ją z instrukcją obowiązującą na terenie diecezji legnickiej, prezentowaną przez swojego przedmówcę. Prelegent zwrócił uwagę na wyakcentowaną w instrukcji potrzebę uczestnictwa kandydatów do bierzmowania w niedzielnej Mszy św., korzystania z sakramentów świętych, uczestniczenie w katechezie szkolnej i przyparafialnej oraz aktywność w różnych grupach organizowanych przy parafii.

Pod koniec swojego wystąpienia zwrócił się do obecnych na symposium kapłanów i przyszłych księży z bardzo egzystencjalną zachętą, aby byli tymi, którym zawsze będzie się chciało zajmować przygotowaniem młodzieży do bierzmowania, poświęcać im swój czas, bo oni tego potrzebują i będą za to wdzięczni.

Ostatni prelegent w swoim wykładzie skupił się na następujących kwestiach: pedagogii św. Jana Bosko w przygotowaniu do życia chrześcijańskiego oraz przygotowaniu do sakramentu bierzmowania w rzeczywistości włoskiej w szerszym rozumieniu i w zawężeniu, ograniczając się do Sanktuarium Najświętszej Maryi Panny Wspomożycielki Wiernych w Turynie na Valdocco. Pierwszy temat polegał na wprowadzeniu i przybliżeniu zarazem pedagogii św. Jana Bosko, która miała za cel lepsze zrozumienie kolejnego centralnego tematu prelekcji.

Prezentujący swój referat przedstawił dokument wydany przez Konferencję Episkopatu Włoch poświęcony katechizacji, który akcentuje potrzebę dobrego przygotowania katechetów. Do ich zadań należy odnalezienie najważniejszych i najistotniejszych punktów przekazu katechetycznego. Etapy inicjacji chrześcijańskiej powinny być dobrze i kompetentnie przygotowane. Jednym z tych etapów jest przygotowanie do sakramentu bierzmowania. Wychowawcy, katecheci i duszpasterze mają myśleć tak jak Chrystus. Ponadto referujący na podstawie wspomnianego dokumentu zasygnalizował istnienie problemów związanych z katechizacją, mając na myśli proces przygotowania młodzieży do sakramentu bierzmowania.

W dalszej części prezentacji referent omówił wytyczne Konferencji Episkopatu Włoch dotyczące przygotowania młodzieży do przyjęcia omawianego przez nas sakramentu. Przygotowanie trwa od dwóch i pół do trzech lat. Generalnie udziela się go w okresie adolescencji. Jest to uzasadnione zachowaniem niewielkiego odstępu czasu od Pierwszej Komunii św., której kontynuacją i dopełnieniem jest sa-

krament bierzmowania. Przyspieszenie lub opóźnienie dopuszczenia do jego przyjęcia w poszczególnych parafiach należy do decyzji proboszcza i katechetów. Pomocą dydaktyczną w przeprowadzeniu katechizacji przygotowującej młodzież do przyjęcia omawianego przez nas sakramentu są kompetentnie przygotowane katechizmy wydawane przez salezjańskie wydawnictwo *Elle di ci*. Jak zaznaczył prelegent, znaleźć w nich możemy tematy związane z błogosławieństwami ewangelicznymi, przyjmowaniem i życiem wiarą, poznawaniem darów Ducha Świętego, przybliżaniem postaci biblijnych, którzy swoim życiem potwierdzali wiarę.

Prezentujący swój referat wskazał mocne i słabe strony włoskiego przygotowania młodzieży do przyjęcia sakramentu bierzmowania. Do negatywów, które wymagają poprawy, zaliczył: potrzebę przeniesienia do praktyki kompetentnie przygotowanych teorii katechetycznych oraz potrzebę solidnej formacji katechetów. Do pozytywów wymienił: dobrze i wzorowo opracowane teoretyczne ujęcie katechizacji, wolontariat katechetów, wspierających się nawzajem, oraz prace w małych grupach.

Podsumowaniem wszystkich wystąpień drugiej sesji była żywa i dynamiczna dyskusja, która ukazała potrzebę proponowanych i poruszanych tematów. Będzie to zachętą dla organizatorów do podjęcia nowych wyzwań związanych z przygotowaniem XXVIII Łądzkiego Sympozjum Liturgicznego, które dotyczyć będzie trzeciego sakramentu inicjacji chrześcijańskiej, którym jest sakrament Eucharystii. Należy mieć nadzieję, że będzie cieszyło się równie wielkim zainteresowaniem w środowisku osób duchownych, jak i świeckich, dla których liturgia jest momentem spotkania z Bogiem.

Ks. Radosław Błaszczyk SDB

Liturgiczne przepowiadanie do dzieci. Szanse i zagrożenia **Konferencja naukowa homiletów polskich**

(Nysa – Opole, 21–22 października 2013 r.)

W dniach 21–22 października 2013 r. odbyła się konferencja na temat: *Liturgiczne przepowiadanie do dzieci. Szanse i zagrożenia*. Organizatorami tego wydarzenia były: Stowarzyszenie Homiletów Polskich, Instytut Liturgii, Muzyki i Sztuki Sakralnej Uniwersytetu Opolskiego, Katedra Komunikacji Religijnej UPJPII w Krakowie i Katedra Homiletyki, Mediów i Komunikacji Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego. Ta ostatnia zajęła się bezpośrednio zorganizowaniem tej konferencji, która zgromadziła uczestników z całego kraju. Reprezentowane były wszystkie najważniejsze ośrodki myśli homiletycznej w Polsce.

W pierwszym dniu w Domu Formacyjnym Diecezji Opolskiej w Nysie, zostały omówione najważniejsze zagadnienia dotyczącego liturgicznego przepowiadania do dzieci. Zaś w dniu następnym na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego, odbyła się debata na temat szans i zagrożeń przepowiadania homilijnego do dzieci.

Na otwarcie konferencji głos zabrali: autor niniejszego sprawozdania (UO), a także przewodniczący Stowarzyszenia Homiletów Polskich ks. dr hab. Wiesław Przyczyna (prof. UPJP II).

Autor tych słów w 2011 r. wydał rozprawę habilitacyjną zatytułowaną: *Liturgiczne i pozaliturgiczne przepowiadanie do dzieci w Kościele w Polsce po Soborze Watykańskim II. Teoria i praktyka*. Tak więc zagadnienie, które było przedmiotem zainteresowania tej konferencji, zostało po części omówione w tej rozprawie. W wygłoszonym referacie autor wydobyl ze swojej dysertacji to wszystko, co odnosi się do liturgicznego przepowiadania i to zarówno od strony teoretycznej, jak i praktycznej. Dał ogład stanu tego przepowiadania w Polsce po Soborze Watykańskim II. Był to „raport” z przepowiadania liturgicznego do dzieci w Polsce w latach 1965–2013. Na zakończenie podał dziesięć postulatów dotyczących prawidłowego przepowiadania. W drugim postulacie sugerował, aby przede wszystkim „artyści” i „geniusze” przepowiadania do dzieci wydawali swoje teksty w czasopismach lub książkach, które mogą służyć wielką pomocą innym. Nie powinni wydawać swoich tekstów ci, którzy nie są co najmniej „rzemieślnikami”, a więc tymi, którzy opanowali to podstawowe rzemiosło, bo takie teksty nie służą pomocą, a wręcz mogą szkodzić. Niektórzy spośród „charyzmatyków” przepowiadania do dzieci opisują teoretycznie to swoje głoszenie. Jest to jednak zjawisko rzadkie. Dlatego trzeba wnioskować o to, aby sami dzielili się teorią w oparciu o swoją praktykę, bądź, by ta ich praktyka stawała się przedmiotem analizy w pracach naukowych. W ten sposób będzie powstawać teoria homiletyczna, w której obecne będą nowe pomysły na przepowiadanie do dzieci. Na zakończenie stwierdził, że dobrze byłoby zorganizować symposium homiletyczne całkowicie poświęcone przepowiadaniu do dzieci, w którym dobrzy teoretycy i praktycy podzieliliby się swoim doświadczeniem z innymi. Ten postulat miał się zrealizować także w czasie konferencji, co było tematem drugiego bloku teoretycznych rozważań dnia pierwszego.

Rozważania pierwszego dnia skupione były wokół trzech bloków tematycznych. W pierwszym ukazano liturgiczne przepowiadanie do dzieci w perspektywie *Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci* i dotychczasowej teorii i praktyki pisanej. W drugim bloku treść i metodę zaprezentowali „charyzmatycy” tego głoszenia, zaś w trzecim opiniami na temat współczesnej praktyki głoszenia podzielili się przedstawiciele innych dziedzin nauki.

W pierwszym bloku tematycznym, bezpośrednio po otwarciu symposium, swoje referaty zaprezentowali: ks. dr hab. Henryk Sławiński (UPJPII Kraków) i ks. dr

hab. Hubert Łysy (UO). Ks. Sławiński podjął problematykę aktualności *Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci*, którego 40 rocznica wydania przypada na dzień 1 listopada 2013 r. Jest to jednak ten dokument Kościoła, który ciągle stanowi fundament rozważań dla teorii i praktyki liturgicznego przepowiadania do dzieci. Autor skupił się przede wszystkim na tych wskazaniach *Dyrektorium*, które się zdezaktualizowały. Po tym wystąpieniu autor tego sprawozdania, który, jak o tym wspomniano wyżej, ukazał zagadnienie homilii do dzieci w teorii i praktyce duszpasterskiej od 1965 r. Wokół jednego i drugiego wystąpienia wywiązała się dyskusja.

W drugim bloku tematycznym swoją treść i metodę przepowiadania do dzieci zaprezentowali praktycy, którzy, zdaniem wielu, należą do grona najlepiej głoszących do dzieci, co zostało wykazane także we wspomnianej dysertacji habilitacyjnej. Ks. bp dr hab. Antoni Długosz (Akademia *Ignatianum* w Krakowie) zaprezentował temat: *Audiowizualizacja homilii do dzieci*. Była to prezentacja oparta przede wszystkim na własnych przykładach audiowizualnego głoszenia. Ks. dr Andrzej Ziółkowski CM, autor licznych drukowanych homilii i kazań do dzieci, zajął się ważnym szczegółowym aspektem liturgicznego przepowiadania do dzieci, jakim jest przekaz treści biblijnych w homilii do dzieci. Jako ostatni w tym bloku tematycznym wystąpił redaktor naczelny czasopisma do dzieci „Anioł Stróż” — br. Tadeusz Ruciński FSC. Jego wystąpienie, zatytułowane: *Jesteśmy w opowieści...*, skoncentrowało się na „opowieści” jako sposobie dotarcia do współczesnego dziecka. Najpierw z wielkim znanstwem ukazał, jakie jest to dziecko, do którego dzisiaj przepowiadamy (wyobcowane, „zatrzaśnięte”, „dziecko sieci” z wirtualną osobowością, superskomunikowane, ale coraz mniej komunikujące się, umagicznione). Według niego, do takiego dziecka można skutecznie dotrzeć przy pomocy opowieści, którą szczegółowo omówił na płaszczyźnie treściowej oraz sposobu przekazu.

Referaty praktyków przepowiadania do dzieci spotkały się z licznymi zapytaniami i wątpliwościami. Wątpliwości pojawiły się wokół praktyki Mszy św. dla dzieci, którą zaprezentował ks. bp Antoni Długosz. Wydaje się, że pytania i wątpliwości po części zostały rozstrzygnięte, a to, co pozostało jeszcze do przedyskutowania, przeniesiono do debaty na dzień następnny.

Trzeci blok tematyczny dotyczył współczesnej praktyki, tej, która dzieje się w parafiach w Polsce, a którą można „podpatrzeć” na stronach internetowych, gdzie niektórzy księża zamieszczają swoje homilie do dzieci. Te homilie ocenili kolejno: biblista — ks. dr Wacław Borek (UO), liturgista — ks. dr hab. Erwin Mateja (UO), językoznawca — dr Aneta Załazińska (UJ), psycholog — dr Maria Ligęza (UPJPII) i pedagog — dr hab. Anna Walulik (CSFN, Akademia *Ignatianum* w Krakowie). W sumie ocena ta dała wieloaspektowy obraz liturgicznego przepowiadania do dzieci, który również został przedyskutowany z prelegentami, a ich wnioski miały stanowić podstawę debaty dnia następnego.

Dzień pierwszy sympozjum został zwieńczony występem Teatru „A” z Gliwic, który zaprezentował dwa spektakle teatralne: *Stworzenie świata* i *Ewangelijne przypowieści*. Pierwszy jest przeznaczony dla dzieci, drugi — dla młodzieży i dorosłych.

Chciano w ten sposób pokazać, co i w jaki sposób można przekazać z powodzeniem jednym i drugim.

Następnego dnia obrady, po Mszy św. w kościele św. Piotra i Pawła w Nysie, której przewodniczył ks. bp Antoni Długosz, zostały przeniesione do Opolu na Wydział Teologiczny UO. Chciano w ten sposób z treściami konferencji dotrzeć do zainteresowanych studentów, szczególnie do studentów specjalności kapłańskiej. Przy ich licznym udziale debatowano na temat: *Wiara ze słuchana, czy ze słuchania i widzenia — w homiliach do dzieci*. Debacie, w której próbowano wyartykułować szanse i zagrożenia przepowiadania homilijnego do dzieci, przewodniczył ks. dr hab. Wiesław Przyczyna. W debacie mieli wziąć udział referenci drugiego i trzeciego bloku tematycznego, jednak z przyczyn niezależnych od organizatorów ks. bp Antoni Długosz i br. Tadeusz Ruciński nie mogli być obecni.

Dobrym podsumowaniem debaty były słowa prowadzącego, zamieszczone następnie na łamach opolskiego „Gościa Niedzielnego”: „Wykorzystując dopuszczalne formy, unikajmy infantylizacji Mszy św., zmian w liturgii, działań służących tylko temu, by zabawić dzieci, nie przesadzajmy z ilością pomocy dydaktycznych. Homilia dla dzieci wymaga przygotowania, kosztuje wiele wysiłku, ale też nie wszystko się na nią nadaje — to jest misterium, akt liturgiczny. Na więcej można sobie pozwolić np. na katechezie, przed Mszą św. lub po niej”.

Jako uczestnik i współorganizator tego sympozjum do wypowiedzi ks. Przyczyny autor tych słów chce dodać od siebie, że słowo Boże musi być zawsze nad formą przekazu. Istnieje ogromna pokusa, aby tylko zabawić dziecko, koncentrując na sobie jego uwagę, zdobywając popularność. Jest wesoło, „fajnie”, zabawnie — ale nie o to chodzi. Naszym zadaniem jest delikatnie „zabawiając” formą — zbawiać. Trzeba też umiaru, roztropności i wyczucia, by nie przekroczyć pewnych granic. Wyznaczają je szacunek dla misterium słowa głoszonego i sprawowanej liturgii, zachowanie charakteru osobowego spotkania z Bogiem oraz różnicy pomiędzy kościołem — miejscem świętym, a kabaretem — miejscem rozrywki.

Ks. Hubert Łysy

50 lat soborowej Konstytucji o Świętej Liturgii.
Powstanie – recepcja – dokonania
Międzynarodowa Konferencja Naukowa
w Instytucie Liturgii, Muzyki i Sztuki Sakralnej w Opolu
(Opole, 4 grudnia 2013 r.)

Złoty jubileusz ogłoszenia soborowej Konstytucji o liturgii świętej *Sacrosantum Concilium* stał się okazją do ponownego wnikliwego pochylenia się nad nią oraz nad jej, nie do końca jeszcze odkrytym, dziedzictwem. Ośrodki liturgiczne

w całej Polsce organizowały konferencje naukowe i sympozja poświęcone właśnie tej tematyce. Szczególny wydzźwięk miała międzynarodowa konferencja zorganizowana przez Instytut Liturgii, Muzyki i Sztuki Sakralnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego w Opolu, bowiem przypadała *ipsa die* 4 grudnia, tj. w dzień proklamowania dokumentu. W tym uroczystym wydarzeniu wzięli udział przedstawiciele środowiska liturgicznego z Polski, Niemiec i Czech. Na dwie sesje konferencji złożyło się dwanaście referatów i komunikatów podejmujących kolejno zagadnienia związane z powstawaniem, recepcją i dokonaniem KL. Prawie wszystkie wystąpienia zostały opublikowane w niniejszym numerze „Liturgia Sacra”.

Otwarcia obrad dokonał dziekan opolskiego Wydziału Teologicznego, ks. prof. dr hab. Tadeusz Dola. Witając prelegentów i uczestników konferencji, na czele z ks. bp. dr. Adamem Bałabuchem (Świdnica) — przewodniczącym Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski, wyraził radość z faktu, że w tym istotnym dniu właśnie w środowisku opolskim zdecydowano się raz jeszcze przyrzeć i przybliżyć soborowe dziedzictwo liturgiczne. Następnie w imieniu organizatorów głos zabrał ks. prof. dr hab. Erwin Mateja, dyrektor Instytutu Liturgii, Muzyki i Sztuki Sakralnej WT UO. Witając przybyłych gości, wspomniał organizowane już wcześniej nad Wisłą inicjatywy jubileuszowe. Nawiazując do zorganizowanego w 1999 r. w Opolu sympozjum na temat recepcji odnowy liturgicznej, zwrócił uwagę, że dziś w kwestiach odnowy „jesteśmy bogatsi o te minione czternaście lat” chociażby wkładem, jaki do liturgii wniósł papież Benedykt XVI. Swoje słowo powitania do uczestników skierował też ks. bp Adam Bałabuch. Przypomniał on, że KL została przyjęta przez Ojców soborowych niemal jednogłośnie. Jednocześnie odwołując się do myśli kard. J. Ratzingera, zwrócił uwagę na fakt, że teologiczna wizja liturgii w Konstytucji jest ukierunkowana na trzy kategorie: zrozumiałość, uczestnictwo i prostota, zaś wszelkie problemy z recepcją odnowy liturgicznej wynikały z faktu pomijania paschalnej przesłanki liturgii.

Po słowach wprowadzających rozpoczęła się poranna sesja konferencji. Jej pierwsza część, której przewodniczył ks. prof. dr hab. Stanisław Araszczuk (Wrocław), poświęcona była powstaniu KL. Referat wprowadzający, zatytułowany *Powstanie konstytucji o liturgii w relacjach jej autorów*, wygłosił ks. prof. dr hab. Helmut Jan Sobeczko (Opole), który już na wstępie zwrócił uwagę, że reforma liturgiczna Soboru Watykańskiego II miała swoje imię, brzmiące Annibale Bugnini, nazwany w wykładzie „opatrnościowym bohaterem reformy”. Referat zaprezentowany został w trzech punktach: prace przygotowawcze nad schematem KL (1959–1962), dyskusja w auli (1962–1963) i praca Rady ds. Wykonania KL (1963–1973). Prelegent wspomniał następujące problemy towarzyszące powstawaniu soborowego dokumentu: dyskusja na temat roli biskupa miejsca w decydowaniu co jest liturgią, użycie języków narodowych w celebracji oraz kwestia dopuszczenia do liturgii muzyki i śpiewu ludowego. Ks. Sobeczko przywołał szereg nazwisk osób czynnie związanych z ową dyskusją (np. J.A. Jungmann SJ, A.G. Martimorte). W dalszej części omówił realizację uchwalonej 2147 głosami Konstytucji przez dykasterie watykańskie.

Drugi w kolejności referat, *Główne założenia teologiczne konstytucji o liturgii*, przedstawił ks. prof. dr hab. Krzysztof Konecki (Toruń – Włocławek). We wstępie zaznaczył on, że uchwalenie KL było wydarzeniem bez precedensu w historii Kościoła, gdyż Sobór Watykański II jako pierwszy w historii zajął się liturgią na sposób globalny, przez co zaczęto patrzeć na nią jako na teologię. Najistotniejszą wartością reformy prelegent nazwał właśnie ukazanie teologicznych podstaw liturgii, która jest kontynuacją dziejów zbawienia, realizacją kapłaństwa Chrystusa i działaniem całego Kościoła. Liturgia została tu określona jako „przyszłość realizowana w teraźniejszości na bazie przeszłości”, która jest nie tylko kultem, ale prawdziwie świętą wymianą. Ks. Konecki zauważył, że problemem złączonym z teologią było wprowadzenie języków narodowych, dzięki którym wierni mogli nie tylko modlić się „na Mszy” ale uczynić z niej treść swojej modlitwy.

Z kolei ks. prof. dr hab. Andrzej Żądło (Katowice) przedstawił referat *Dydaktyka i badania liturgiczne po ogłoszeniu konstytucji o liturgii*. Schemat wystąpienia opierał się o trzy główne punkty: inspirujący duch dokumentów soborowych i posoborowych dla dydaktyki liturgicznej, dydaktyka liturgiczna oraz badania liturgiczne. Prelegent zauważył, że w związku z zaproponowaną przez Sobór transformacją pojęcia liturgii przeorientowaniu uległa refleksja nad nią i badawcze do niej podejście. Wskutek tego w refleksji zaczęto klarowniej przedstawiać się na teologię, zaś w badaniach otwarto się na szczegółowe i konkretne kwestie tworzące liturgię i kreślące przed nią naukowe pole aktywności. Rewolucyjnymi dla dydaktyki liturgicznej słowami ks. Żądło nazwał te, nakazujące nauczanie liturgiki jako przedmiotu koniecznego, ważnego i zasadniczego (KL 16), co znalazło swój oddźwięk w dokumentach posoborowych (np. instrukcja *Doctrina et exemplo* z 1965 r.). Swoją wygłos prelegent zakończył prezentacją liturgicznych ośrodków dydaktycznych w Polsce.

Druga część porannej sesji poświęcona była recepcji KL. Od tego też momentu przewodniczenie naukowemu spotkaniu powierzono ks. prof. Helmutowi Janowi Sobeczce.

Pierwszy referat tej części, *Recepcja konstytucji o liturgii w Niemczech*, wygłosił prof. Benedikt Kranemann (Erfurt). Punktem wyjścia była prezentacja wkładu niemieckich biskupów w uchwały Soboru Watykańskiego II. W dalszej kolejności prelegent podjął kwestię publikacji posoborowych ksiąg liturgicznych, których komplet wydano w Niemczech w ciągu 15 lat po KL. Ponieważ reforma liturgiczna w tym kraju przebiegała bardzo różnorodnie, jej recepcję przedstawiono dwubiegunowo. Z jednej strony jej przebieg zaprezentowano na przykładzie diecezji Münster (RFN), z drugiej zaś diecezji Dresden – Meißen (NRD). W podsumowaniu profesor ocenił pozytywnie recepcję reformy w Niemczech. Zauważył, że była ona akceptowana przez większość katolików, dla których problemem nie było „czy” reformę przyjąć, tylko „jak” ją wprowadzać.

Następnie ks. prof. Stanisław Araszczyk przedstawił referat *Recepcja konstytucji o liturgii w Kościele w Polsce*. Już na wstępie zaznaczył, że polscy biskupi — ze względu na nieprzygotowany wcześniej grunt — zdecydowali się na stopniowe wprowadzanie soborowych uchwał liturgicznych. Przez historyczne okoliczności zaproponowana reforma liturgiczna była dla wielu zaskoczeniem, stąd też w początkowej fazie recepcja napotykała opór, bowiem często masowe duszpasterstwo uważano za wystarczające. Ponieważ podstawowym kryterium reformatorskim była zrozumiałość soborowych zasad, pierwszym postawionym w Polsce zadaniem był przekład KL, którego dokonano już dwa miesiące po jej ogłoszeniu. W procesie wprowadzania dokumentu w życie ks. Araszczyk podkreślił wielki wkład bpa Franciszka Jopa. Listy episkopatu przez niego redagowane stanowiły podstawę interpretacji Konstytucji. Prelegent podkreślił, że choć dzieło wprowadzania reformy w polskie realia przyniosło dobry skutek, wiele jeszcze pozostało w tej kwestii do zrobienia.

Jako kolejny swój referat zaprezentował ks. dr Walerian Bugel (Ołomuniec). W wystąpieniu *Recepcja konstytucji o liturgii w Kościele w Czechach* zwrócił uwagę na niezwykle skomplikowaną sytuację, w jakiej przyszło realizować postanowienia reformy soborowej w ówczesnej Czechosłowacji. Jedną z głównych trudności był brak Konferencji Episkopatu, która mogłaby nadzorować aplikację KL, oraz kontrolująca wszystko komunistyczna cenzura. Mimo tak niesprzyjających warunków udawało się stopniowo przyswajać ustalenia Soboru i podejmować próby reformy, korzystając z wszystkich dostępnych środków. Dużą rolę na tym polu odegrała emigracja (głównie rzymska). Świetlaną postacią, która wywarła największy wpływ na recepcję KL w Czechach i na Słowacji, był metropolita praski kard. František Tomášek.

Ostatni referat przedpołudniowej sesji przedstawił ks. dr hab. Dariusz Kwiatkowski (Poznań). Wystąpienie *Recepcja konstytucji o liturgii w Katechizmie Kościoła Katolickiego* otwarło omówienie liturgicznej struktury KKK. Dokładna jej analiza, zdaniem prelegenta, pozwala stwierdzić, że wpisuje się ona w opisową definicję liturgii z KL 7. Publikacja Katechizmu trzydzieści lat po KL w zupełnie innym kontekście znaczeniowym i historycznym sprawiła, że KKK, korzystając z opracowanego już dziedzictwa soborowego, mógł zająć się interioryzacją odnowionej liturgii i ubogaceniem nauki o niej nowymi elementami. W Katechizmie szczególnie pogłębione zostały treści trynitarnego, chrystologicznego, pneumatologicznego i eklezyjalnego wymiaru liturgii, podkreślając działanie w celebracjach wszystkich osób Trójcy Świętej. Ponadto Katechizm zwraca uwagę na fakt, że są dwie grupy celebransów liturgii: niebiańscy i sakramentalni (tj. całe zgromadzenie liturgiczne).

W następującej po referacie dyskusji pojawił się głos, wedle którego w wystąpieniach zabrakło jurydycznego ujęcia liturgii. Odnosząc się do tej kwestii, prof. Benedikt Kranemann stwierdził, że w początkowej fazie reformy, będącej przedmio-

tem konferencji, głównym zadaniem było jej teologiczne uzasadnienie, zaś kwestie prawne — choć istotne — są znacznie późniejsze, bo sięgają publikacji KPK (1983). W dyskusji zabrał głos także ks. prof. Krzysztof Konecki, poruszając problem szafarstwa w sakramencie małżeństwa. Zwrócił uwagę na fakt, że katolicka praktyka przyznająca szafarstwo samym podmiotom sakramentu jest nieostra i w tej kwestii warto byłoby sięgnąć do teologii Kościołów Wschodnich, uznających za szafarza sakramentu kapłana. Głos ten poparł też ks. dr Walerian Bugel.

Na popołudniową sesję przewidziano sześć referatów–komunikatów, dotyczących dokonań KL. Pierwszy z nich wygłosił ks. dr Joachim Waloszek (Opole). W wystąpieniu *Drogi i bezdroża twórczości muzyczno-liturgicznej w Polsce po Soborze Watykańskim II* prelegent zwrócił uwagę na szereg pozytywnych elementów, jakie pojawiły się w polskiej muzyce liturgicznej po reformie KL, wśród których wymienił m.in. ustanowienie Podkomisji ds. Muzyki Kościelnej przy Konferencji Episkopatu Polski, diecezjalnych komisji muzycznych, publikację instrukcji poświęconej muzyce kościelnej (1979), szereg listów pasterskich, przygotowanie kadr, studia organistowskie czy publikacje ksiąg z passusami muzycznymi (prym wiedzie tu środowisko opolskie). „Bezdrożami” ks. Waloszek nazwał natomiast muzyczną „partyzantkę”, dużą ilość „tandety” w repertuarze chórów i śpiewników, obecność pseudoorganistów (a właściwie grajków kościelnych) w parafiach czy też nadużycia w zastępowaniu śpiewów liturgicznych piosenkami świeckimi.

Następnie ks. dr hab. Marcin Worbs (Opole) przedstawił komunikat *Ocena reformy liturgicznej przez Romano Guardiniego w rok po ogłoszeniu KL (1964)*. Kanwą wystąpienia był list skierowany przez Guardiniego do uczestników III Kongresu Liturgicznego w Moguncji, w którym autor zwracał uwagę na szereg istotnych kwestii związanych z zaproponowaną przez Sobór reformą i przestrzegał przed popełnianiem groźnych błędów. Prelegent zauważył, że głównym problemem postawionym w omawianym liście było zwrócenie uwagi na ryzyko pominięcia we wprowadzanej reformie kwestii aktu liturgicznego, stanowiącego istotny element kultu. Zauważył też, że reforma domaga się solidnej formacji liturgicznej, w przeciwnym razie zostanie tylko intencją.

Z kolei ks. dr hab. Piotr Paweł Maniurka (Opole) podjął temat *Sztuka sakralna w służbie liturgii*. Zwrócił on uwagę na fakt, że sztuka od zawsze pełniła rolę nośnika prawd wiary (tzw. *Biblia pauperum*) oraz rolę służebną wobec liturgii. W KL sztuka sakralna jest przedstawiona jako istotny element przestrzeni liturgicznej, którego celem jest bycie „hymnem ku chwale Boga”. Za jej kształt Sobór uczynił odpowiedzialnymi biskupów, którzy w tej kwestii mają czuwać nad zasadą szlachetnego piękna, w czym pomagać im mają powoływane komisje diecezjalne. Ponadto prelegent przywołał szereg innych przepisów dotyczących obecności sztuki w przestrzeni celebracji liturgicznej, które zaowocowały późniejszymi szczegółowymi dokumentami dotyczącymi zagadnienia, promulgowanymi na różnych szczeblach struktur Kościoła.

Kolejny komunikat wygłosił ks. dr hab. Erwin Mateja, prezentując *Dokonania i perspektywy w zakresie liturgii na przykładzie diecezji opolskiej*. Istotą wystąpienia była prezentacja dokonań konkretnych reformatorów liturgicznych związanych ze środowiskiem opolskim. Głównymi przedstawicielami reformy byli tu ks. bp Franciszek Jop i ks. prof. Wacław Schenk. Prelegent zwrócił uwagę na fakt, że ich dzieło i wkład, jaki wnieśli w ogólnopolski kształt liturgii posoborowej, był wcześniej „sprawdzany” właśnie w powierzonym ich pieczy Kościele partykularnym (diecezja opolska, parafia NMP w Bytomiu).

Jako ostatni zabrał głos ks. dr hab. Marek Lis (Opole), prezentując referat nt. *Media w posoborowej liturgii*. Zwrócił on uwagę na fakt, że liturgia jest właściwie niemożliwa bez mediów, z których podstawowymi są pismo i druk. Zatem księgi w liturgii to media, które ją kształtują i których nie wolno zmieniać. Jednakże, na co zwrócił uwagę prelegent, coraz częściej do liturgii wkładają się współczesne formy medialne utrudniające celebrowanie (np. broszura *Dzień Pański*). Dość negatywnie w ocenie ks. Lisa wypadły także inne media: mikrofon, wzmacniacz oraz coraz częściej wprowadzane do celebrowania nowe technologie.

W planie konferencji znajdowało się jeszcze wystąpienie *Uczestnictwo wierzących w odnowionej liturgii (blaski i cienie)*; miał je wygłosić ks. dr hab. Rudolf Pierskała (Opole), który jednak na konferencji się nie pojawił. Jak ogłoszono trzy dni później, w czasie jej trwania przyjmował z rąk Nuncjusza Apostolskiego nominację na biskupa pomocniczego diecezji opolskiej.

Konferencja zakończyła się krótką dyskusją. Należy stwierdzić, że podjęta w Opolu tematyka raz jeszcze skupiła uwagę uczestników na dziedzictwie soborowej KL, ukazując z jednej strony jej wielkie i dziejowe znaczenie, a z drugiej jej niewyczerpany wciąż i nie w pełni zrealizowany skarb, stając się zachętą do jego dalszego zgłębiania.

Ks. Mateusz Potoczny

Omówienie nadesłanych książek

LITURGIKA

Josef Andreas JUNGSMANN SJ, *Liturgia pierwotnego Kościoła do czasów Grzegorza Wielkiego* (Modlitwa Kościoła 16), przekład Teresa Lubowiecka, posłowie ks. Helmut Jan Sobeczko, Kraków, Tyniec: Wydawnictwo Benedyktynów 2013, 503 s., ISBN 978-83- 7354-438-3.

Książka zawiera wykłady wygłoszone latem 1949 r. na Uniwersytecie *Notre Dame* (USA), których pierwotnie autor nie zamierzał wydawać drukiem. Uczynił to na prośbę redaktora serii liturgicznej tego uniwersytetu dopiero 10 lat później.

W międzyczasie dokonał licznych poprawek. Pierwszy nakład rozszedł się bardzo szybko, tak że wydano drugi nakład, a trzeci w 1963 r. Francuskie tłumaczenie książki ukazało się w 1962 r. w Paryżu. Mimo uznawanej wartości wszystkich dzieł Jungmanna, nie wszystkie cieszyły się jednakową popularnością, niektóre były bardziej znane poza granicami krajów języka niemieckiego. Dopiero po prawie dziesięciu latach od wydania amerykańskiego ukazała się poprawiona i poszerzona wersja niemiecka (*Liturgie der christlichen Frühzeit bis auf Gregor den Großen*, Universitätsverlag, Freiburg/Schw. 1967).

Komentatorzy stwierdzają, że opracowanie Jungmanna ukazało się w Ameryce przed Soborem Watykańskim II i przed jego reformą liturgiczną, natomiast w Niemczech w latach, kiedy ukazywały się już kolejne nowe księgi liturgiczne i cała uwaga koncentrowała się na ich treści i wprowadzaniu, a nie na dawnych dziejach. Dla większości ważne były zmiany zewnętrzne, a szkoda, bo znajomość omawianej pozycji mogła uchronić przed wieloma błędami we wprowadzaniu posoborowej liturgii. Jungmann znajomość wczesnochrześcijańskiej liturgii uważał za konieczną i bardzo ważną.

Wydanie tej pozycji przez tynieckich benedyktynów należy powitać z wdzięcznością, gdyż jest doskonałym uzupełnieniem nielicznych rodzimych opracowań. Dzieło Jungmanna, pisane językiem łatwym i obrazowym, nie jest tylko ścisłym opracowaniem naukowym, przeznaczonym dla wąskiego grona specjalistów, ale jest pozycją przystępną dla każdego czytelnika, bo — zdaniem autora — „ma służyć pogłębieniu własnej religijności, oraz ma dostarczać sugestii i rad tym, którzy pełnią funkcje duszpasterskie” (*Wstęp*, s. 13).

Moment ukazania się polskiej wersji książki jest bardzo trafny i na czasie, ponieważ pomoże lepiej zrozumieć posoborową reformę liturgiczną zwłaszcza tzw. tradycjonalistom, którzy chcieliby rozwój liturgii zatrzymać na czasach Soboru Trydenckiego. Jungmann zbija ich argumenty. Przydatny może być zwłaszcza rozdział XXIII — o rozwoju obrzędów Mszy św. W powołaniu się na źródła w czasach przed papieżem Grzegorzem Wielkim widoczne są w obrzędach elementy, które zostały ponownie wprowadzone do posoborowego *Ordo Missae*, np: trzy czytania (s. 444), modlitwa powszechna po Ewangelii (s. 445–446), uproszczony obrzęd przygotowania darów oraz obrzęd Komunii św. (s. 457–458). Autor w omawianym dziele nie ogranicza się jedynie do suchych faktów historycznych, ale uzasadnia zmiany, tłumaczy ich treść teologiczną, opisuje wewnętrzny mechanizm powstawania tekstów, m.in. opisuje metody komponowania klasycznych oracji formularzy mszalnych (s. 453–456). Niektórzy zarzucają dziś, że odeszliśmy od bogatego dziedzictwa, tymczasem źródła historyczne pokazują, żeśmy je na nowo odkryli i nimi ubogacili posoborową liturgię.

Josef Andreas Jungmann, austriacki jezuita, żył w latach 1889–1975. Dla dziejów liturgii był to bardzo ważny okres, bo były to lata klasycznego ruchu liturgicznego, którego uwieńczeniem stał się Sobór Watykański II i jego reforma. Jungmann

należał zatem do pionierów odnowy liturgicznej i do współtwórców soborowej i posoborowej reformy. Na szczególne podkreślenie zasługuje jego udział w pracach soborowych i jego wpływ najpierw na ostateczną redakcję konstytucji liturgicznej, a następnie na przeprowadzoną reformę liturgiczną. Przez papieża Jana XXIII został powołany na eksperta soborowego (*peritus*). Należał do aktywnych członków Komisji przygotowawczej (1960) — jako relator dwóch podkomisji (*De Missa* i *De principiis generalibus*); Komisji soborowej (1962) — jako *peritus*; Rady ds. Wykonania Konstytucji Liturgicznej (od 1964) — jako konsultor pracował w zespole X (*De Missa*) i miał znaczny wpływ na posoborowy kształt obrzędów Mszy św. W soborowych pracach Jungmanna widoczna była także jego wrażliwość duszpasterska. Często upominał się o czynny i owocny udział wiernych w liturgii, co było zresztą podstawowym celem całej soborowej reformy i odnowy liturgicznej (KL 12, 14, 19). Ukazywał potrzebę i sens reformy nie tylko w oparciu o najstarsze korzenie liturgii, ale także o pogłębione treści teologiczno-pastoralne.

Ten znany i ceniony uczoney wydał ponad 300 pozycji (24 książek, 246 artykułów i 36 recenzji). Publikował w różnych językach, a jego ważniejsze opracowania były także tłumaczone. Zajmował się najstarszymi i współczesnymi dziejami liturgii, teologią liturgii i reformą liturgiczną II Soboru Watykańskiego, a także zagadnieniami z dziedziny katechetyki, m.in. opracował bardzo ceniony wówczas podręcznik do katechetyki, przetłumaczony na 5 języków.

Prof. J.A. Jungmann zmarł w sędziwym wieku 86 lat, w dniu 26 stycznia 1975 r. w Innsbrucku, z którym był związany przez prawie całe swoje życie.

ks. H.J. Sobeczko

Hanna SUCHOCKA, *Rzymskie pasje. Kościoły stacyjne Wiecznego Miasta*, Warszawa: Wydaw. Rosikon Press, 2013, 376 s., ISBN 978-83-62981-52-6.

Autorka dzieli się swoimi doświadczeniami z nawiedzania rzymskich kościołów stacyjnych w okresie Wielkiego Postu. Z grupą pielgrzymów każdego roku odwiedza starorzyskie kościoły, wyznaczone jeszcze przez papieża Grzegorza Wielkiego (590–604). Książka jest nie tylko wspaniałym przewodnikiem po najstarszych świątyniach Rzymu, z opisem ich patronów, historii, architektury i zabytkowych wnętrz, ale także pomocą w głębszym przeżywaniu okresu Wielkiego Postu i samej Wielkanocy, zwłaszcza poprzez opis i refleksję nad tekstami liturgii tych dni. To bardzo wartościowe opracowanie zostało starannie wydane i ubogacone licznymi kolorowymi zdjęciami.

BP WAĆLAW JÓZEF ŚWIERZAWSKI, ADELAJDA SIELEPIN CHR (red.), *Liturgia uświęcenia czasu* (Mysterium Christi. Podręcznik Liturgiki Ogólnej i Szczegółowej 5), Kraków, Zawichost: Ośrodek Formacji Liturgicznej, Sandomierz: Wydaw. Diecezjalne i Drukarnia 2013², 374 s., ISBN 978-83-257-0551-0.

Treść: *Wykaz skrótów*, s. 5–6; ŚWIERZAWSKI Waćław J. bp, *Słowo wprowadzające do wydania drugiego*, s. 7–10; SIELEPIN Adelajda CHR, *Wstęp*, s. 11–14; ŚWIE-

RZAWSKI Waclaw J. bp, *Wprowadzenie do pierwszego wydania*, s. 15–21; MARGAŃSKI Bolesław, *Historia kształtowania Liturgii Godzin*, s. 23–34; BOMBA Władysław, *Modlitwa Kościoła w niekatolickich wyznaniach chrześcijańskich*, s. 35–43; CICHY Stefan bp, *Teologia Liturgii Godzin*, s. 45–64; ŚWIERZAWSKI Waclaw J. bp, *Mystagogia Liturgii Godzin*, s. 65–103; GŁOWA Władysław, *Historia i teologiczna myśl poszczególnych Godzin*, s. 105–172; JANICKI Jan J., PIOTROWSKI Eugeniusz, *Elementy składowe Liturgii Godzin*, s. 173–190; POTOCKI Stanisław, *Psalmy modlitwą Ludu Bożego Starego i Nowego Przymierza*, s. 191–224; ŚWIERZAWSKI Waclaw J. bp, *Psalmy Liturgii Godzin codzienną modlitwą Chrystusa i Kościoła*, s. 225–251; JANICKI Jan J., *Teksty ułatwiające odmawianie psalmów: tytuły, antyfony i modlitwy*, s. 253–281; ŚWIERZAWSKI Waclaw J. bp, *Kolekty psalmiczne czyli Modlitwy nad psalmami (Orationes super psalmos)*, s. 284–297; MARGAŃSKI Bolesław, *Duchowość Liturgii Godzin*, s. 299–320; MARGAŃSKI Bolesław, *Celebra Liturgii Godzin*, s. 321–339; KOPEREK Stefan, *Udział świeckich w Liturgii Godzin*, s. 341–360; ŚWIERZAWSKI Waclaw J. bp, *Posłowie do wydania pierwszego (z 1984 roku)*, s. 361–362; *Noty o autorach*, s. 363–365.

ERWIN MATEJA, ZBIGNIEW W. SOLSKI (red.), *Między liturgiką a performatyką. Rekoniesans I* (Opolska Biblioteka Teologiczna 128), Opole: Red. Wydaw. WT UO 2012, 343 [4] s., ISBN 978-83-61756-95-8.

Treść: MATEJA Erwin, SOLSKI Zbigniew Władysław, *Formy performatyki*, s. 5–9; *Liturgika wobec zwrotu performatywnego*: SOBECZKO Helmut J., *Między liturgiką a performatyką*, s. 13–18; KRANEMANN Benedikt, *Liturgia i performans*, s. 19–31; KOSIŃSKI Dariusz, *Poza normę liminalną*, s. 33–42; MASŁOWSKI Michał, *Mistyka i performatyka: akcja duchowa*, s. 43–52; *L i t u r g i a*: CZERSKI Janusz, *Performatywność liturgii koptojskiej*, s. 55–61; MATEJA Erwin, *Między sakramentem małżeństwa a weselnymi teatralizacjami*, s. 63–72; CIECHOWICZ Jan, *Plastyczne, literackie i teatralne aspekty kultu religijnego: Matka Boska Brzemienna*, s. 73–81; *P e r f o r m a n s*: BACZYŃSKA Beata, *Hiszpańskie auto sacramental — między liturgią a performansem*, s. 85–98; KOCUR Mirosław, *Performanse liturgiczne w epoce globalizacji: Bali i Tybet*, s. 99–114; KUFEL Marta, *Symulacje liturgiczne performerów polskiego teatru: Grotowski/Kantor*, s. 115–122; PILATOVA Jana, „*Kiedy jeden człowiek zaczyna już jak gdyby poznawać drugiego*”, s. 123–137; WOŹNIAK Katarzyna, „*Młodzieńcze, tobie mówię, wstań!*” — *nauczyciel performer a skuteczność aktu całkowitego*, s. 139–149; KAWALEC Anna, *Człowiek i czyn*, s. 151–162; JOKIEL Irena, *Wielkie i małe improwizacje Adama Mickiewicza*, s. 165–173; ZARĘBIANKA Zofia, *Jak przemówić ciszą?*, s. 175–181; MEYER-FRAATZ Andrea, *(Pseudo)liturgia i performans w powieści „Weiser Dawidek” Pawła Huellego*, s. 183–194; *D r a m a t*: STEHLIKOVA Eva, *Na ostrzu noża*, s. 197–203; SOKÓL Lech, *Niewidzialny Bóg, teologia i liturgia życia codziennego*, s. 205–238; WĄCHOCKA Ewa, *Formy modlitewne we współczesnym dramacie*, s. 239–250; SOLSKI Zbigniew Władysław,

Teatr Tymoteusza Karpowicza w świetle performance studies, s. 251–262; *Teatr i film*: KENCKI Patryk, *Teatr liturgiczny w Polsce — od katedr do węgajt*, s. 265–274; KORNAŚ Tadeusz, *Dramaty liturgiczne w polskim teatrze*, s. 275–292; FLADER Katarzyna, *Kryptoteologia w teatrze performansu Tadeusza Kantora*, s. 293–305; SZKUDLAREK Ewa, *Procesja w „Fauście” Goethego — między teatrem, liturgią a performatyką*; s. 307–318; LIS Marek, *Film: kreowanie iluzji czy dialog?*, s. 319–325; SOKÓŁ Lech, *Człowiek — działanie — sacrum*, s. 327–333; *Informacje o autorach*, s. 334–337; *Indeks nazwisk*, s. 338–343.

Przystąpię do ołtarza Bożego. Agenda Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej, cz. I, Bielsko-Biała: „Augustana”, Komisja ds. Liturgii i Muzyki Kościelnej Synodu Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP 2012², 87 s., ISBN 978-83-62109-30-2.

Treść: MALINA Artur, *Przedmowa*, s. 3–4; *Porządek nabożeństwa głównego ze spowiedzią i Komunią świętą. Ordo: Przygotowanie do nabożeństwa*, s. 7–10; *Porządek nabożeństwa głównego*, s. 11–13; *Forma I: Liturgia nabożeństwa głównego ze spowiedzią i Komunią świętą*, s. 14–87.

Przystąpię do ołtarza Bożego. Agenda Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej, cz. II, Bielsko-Biała: „Augustana”, Komisja ds. Liturgii i Muzyki Kościelnej Synodu Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP 2012², 92 s., ISBN 978-83-62109-31-9.

Treść: MALINA Artur, *Przedmowa*, s. 3; *Porządek nabożeństwa głównego ze spowiedzią i Komunią świętą. Ordo: Przygotowanie do nabożeństwa*, s. 7–10; *Porządek nabożeństwa głównego*, s. 11–13; *Forma II i III: Liturgia nabożeństwa głównego ze spowiedzią i Komunią świętą*, s. 15–92.

Przystąpię do ołtarza Bożego. Agenda Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej, cz. III, Bielsko-Biała: „Augustana”, Komisja ds. Liturgii i Muzyki Kościelnej Synodu Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP 2012², 63 s., ISBN 978-83-62109-32-3.

Treść: MALINA Artur, *Przedmowa*, s. 3; *Porządek nabożeństwa głównego bez spowiedzi i Komunii świętej. Ordo: Przygotowanie do nabożeństwa*, s. 7–10; *Forma IV: Liturgia nabożeństwa Słowa Bożego (bez Komunii świętej)*, s. 11–63.

Waldemar ROZYNKOWSKI, *Studia nad liturgią w Zakonie Krzyżackim w Prusach. Z badań nad religijnością w późnym średniowieczu*, Toruń: Wydaw. Naukowe UMK 2012, 299 s., ISBN 978-83-231-2990-5.

Opracowanie składa się z ośmiu rozdziałów. W rozdziale pierwszym dokonano ogólnego wprowadzenia w zagadnienie liturgii sprawowanej w krzyżackiej wspólnotie zakonnej. Na wybranych przykładach dokonano charakterystyki liturgii godzin kanonicznych oraz liturgii Mszy św. Drugi rozdział przedstawia różne przejawy

kultu eucharystycznego w środowisku krzyżackim. Kolejny rozdział stanowi próbę szczegółowego ukazania bogactwa przejawów pobożności maryjnej w krzyżackiej wspólnotie zakonnej. W rozdziale czwartym dokonano charakterystyki kultu w środowisku krzyżackim czterech wybranych świętych patronów: św. Barbary, św. Elżbiety, św. Jerzego oraz św. Huberta. W następnych trzech rozdziałach odniesiono się do wyposażenia liturgicznego i omówiono: wyposażenie kaplic, księgi oraz szaty liturgiczne. Ostatnia część, rozdział ósmy, wskazuje na dziedzictwo liturgiczne krzyżackiej wspólnoty zakonnej, które zostało odnotowane w nowożytnych czasach.

Karol WOJTYŁA, *Tajemnica Boga: Lumen gentium, Crux Cristi, Christus Rex, Immaculata*, Kraków: Wydaw. WAM 2013, 92 [1] s., ISBN 978-83-7767-818-3.

Treść: DZIWIŚZ Stanisław, kard., s. 5–6; FEDOROWICZ Szymon, *Nabożeństwa zorganizowane przez księdza Karola Wojtyłę w kościele św. Floriana w Krakowie w 1951 r. i przeprowadzone przy udziale studentów z jego duszpasterstwa*, s. 7–9; *Lumen gentium*, s. 13–28; *Crux Christi*, s. 31–52; *Christus Rex*, s. 55–69; *Immaculata*, s. 73–87; *Przypisy*, s. 89–92.

MUZYKA

Jacek BRAMORSKI, *Pieśń nowa człowieka nowego. Teologiczno-moralne aspekty muzyki w świetle myśli Josepha Ratzingera – Benedykta XVI*, Gdańsk: Akademia Muzyczna im. Stanisława Moniuszki 2012, 512 s., ISBN 978-83-933415-3-5.

Praca ks. J. Bramorskiego to pozycja książkowa z zakresu teologii muzyki, oparta w głównej mierze na myśli kard. Josepha Ratzingera – papieża Benedykta XVI. W treści zawarty jest przede wszystkim szeroko rozumiany aspekt moralny muzyki, zarówno w dawnych, jak i współczesnych czasach. Autor, przedstawiając rys historyczny teologicznomoralnej refleksji nad muzyką, rozpoczyna od antyku i podstaw biblijnych; rozdział I odnosi się do starożytności, głównie filozoficznych szkół antycznej Grecji — pitagorejskiej, platońskiej i arystotelesowskiej (*Antyczna teoria etosu muzycznego*, s. 21–82), drugi natomiast poświęcony został rozważaniom opartym na tekstach biblijnych, z podziałem na księgi Starego i Nowego Testamentu (*Biblijne podstawy teologiczno-moralnej koncepcji muzyki*, s. 83–160). W dalszej części pracy przedstawione zostały wyczerpująco — nawiązujące do głównej tematyki pracy — koncepcje muzyczne kolejnych epok, od średniowiecza po wiek XX (*Rys historyczny teologiczno-moralnej refleksji nad muzyką*, s. 161–260). Rozdział IV, zatytułowany: *Podstawowe kierunki teologicznej refleksji o muzyce* (s. 261–363), porusza niezwykle istotne zagadnienia związane z teologią muzyki, spośród których ks. Bramorski wyróżnia następujące: muzyka w aspekcie dzieła stworzenia, umuzyczenie Słowa w perspektywie tajemnicy Wcielenia, pneumatologiczny wymiar muzyki, muzyka liturgiczna w perspektywie eklezjologicznej, muzyka kościelna jako integralna część liturgii, eschatologiczny sens muzyki. W ostatnim rozdziale podjęta została problematyka *Teologii muzyki wobec współczesnych wyzwań kulturo-*

wo-moralnych (s. 365–457). Autor zwraca uwagę na znaczenie teologii w odniesieniu do kryzysu sztuki sakralnej oraz przemian kulturowych, przedstawia współczesne zagrożenia teologicznego sensu muzyki, na koniec zaś porusza istotne zagadnienia związane z chrześcijańskim etosem artysty muzyka, a także powołaniem muzyka kościelnego.

Praca ks. Bramorskiego w sposób niezwykle wyczerpujący wykorzystuje współczesną literaturę teologicznomoralną, teologiczno-muzyczną i liturgiczną (z dominantą na piśmiennictwie kard. Ratzingera), lecz znaleźć można w niej również liczne odwołania do dokumentów Kościoła i myśli m.in. bł. Jana Pawła II. Z powodu szerokiego zakresu odniesień tematycznych bibliografia jest niezwykle obszerna. Dlatego też bardziej należy podkreślić, iż autor umiejętnie i precyzyjnie zarazem skupił się przede wszystkim na odnalezieniu podstawowych kryteriów moralnego znaczenia muzyki, nie podejmując np. zakresu psychologicznego czy socjologicznego. Rozpoczynając rozprawę nad moralną sferą teologii muzyki, gdański profesor przedstawia główne tezy starożytnego etosu muzycznego, który miał wielki wpływ na ówczesne wychowanie. Część poświęcona biblijnej refleksji nad muzyką ukazuje relację tej dziedziny sztuki z wiarą. Trudności tej relacji na przestrzeni wieków opisane zostały syntetycznie w kolejnej części książki. Zaprezentowana interdyscyplinarnie teologiczna refleksja nad muzyką skupia się nad następującymi wymiarami: chrystologicznym, pneumatologicznym, eklezjologicznym, liturgicznym i eschatologicznym. Autor, uwzględniając aktualne dziś realia kulturowe, przedstawia na koniec wezwania teologii muzyki wobec współczesnych zagrożeń, głównie ze strony relatywizmu kulturowego i pragmatyzmu, szeroko komentując wskazania i wnioski kard. J. Ratzingera – Benedykta XVI.

Dzięki książce ks. Bramorskiego można odkryć na nowo wartość muzyki i jej znaczenie w zakresie wiary i moralności człowieka. Komunikatywny język pomaga w dobrym zrozumieniu szeroko zaprezentowanej treści podjętej tematyki. Jest to znakomita pozycja, pomocna zarówno w poszerzeniu wiedzy teologicznej i muzykologicznej, jak i w rozwoju człowieka wierzącego, który zmierza drogą wiary „do nowej ziemi i nowego nieba”, by wyśpiewać chwałę Bogu.

Daniel Nowak

Remigiusz POŚPIECH (red.), *Józef Elsner (1769–1854). Życie – działalność – epoka* (Musica Claromontana — Studia 4), Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego 2013, 379 s., ISBN 978-83-63950-16-3; ISBN 978-83-7342-370-1.

Praca zbiorowa *Józef Elsner (1769–1854). Życie – działalność – epoka* pod redakcją Remigiusza Pośpiecha znacząco poszerza stan badań nad twórczością Józefa Elsnera oraz naukową literaturę przedmiotu, stanowiąc najważniejszą w niej pozycję od czasu ukazania się w 1957 r. dwutomowej monografii kompozytora pióra Aliny

Nowak-Romanowicz. Książka przyczynia się również do poszerzenia i upowszechnienia wiedzy o muzyce polskiego Oświecenia. Dopiero w II poł. XX w. pojawiły się liczne prace na ten temat w polskiej literaturze muzykologicznej, wówczas wydano także wiele zapomnianych utworów polskich kompozytorów oświeceniowych, i w efekcie przywrócono należne miejsce w polskiej kulturze takich twórców, jak np. Marcin Józef Żebrowski czy Ignacy Feliks Dobrzyński. Praca uwypukla także znaczenie Józefa Elsnera — powszechnie znanego przede wszystkim jako nauczyciela Fryderyka Chopina — jako kompozytora cennych dzieł religijnych i operowych oraz najwybitniejszego przedstawiciela klasycyzmu w muzyce polskiej.

Książka, która została wydana przez Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego oraz Klasztor Paulinów na Jasnej Górze, wpisuje się jednocześnie w ważny, szeroko zakrojony projekt badawczy, realizowany już od kilkunastu lat w ramach prac Katedry Muzyki Kościelnej i Wychowania Muzycznego Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, we współpracy początkowo z Zakładem Historii Śląskiej Kultury Muzycznej Akademii Muzycznej im. Karola Lipińskiego we Wrocławiu, a obecnie z Zespołem Naukowo-Redakcyjnym Jasnogórskich Muzykaliów oraz Stowarzyszeniem *Kapela Jasnogórska*. Przewodniczącym zespołu naukowo-redakcyjnego oraz koordynatorem i opiekunem naukowym długoletniego projektu *Musica Claromontana* jest prof. UW i UO dr hab. Remigiusz Pośpiech. Projekt ma na celu upowszechnienie badań nad twórczością kompozytorów polskich i obcych związanych z Klasztorem Paulinów na Jasnej Górze (oraz twórców polskich i obcych, których rękopisy dzieł są tam zachowane) poprzez wydawanie ich utworów z krytycznymi komentarzami w serii nutowej *Musica Claromontana*, w której znalazły się m.in. pierwsze światowe wydania kilkunastu już dzieł. Prace obejmują ponadto realizację płyt CD (w serii o tej samej nazwie, także określaną polskim jej odpowiednikiem: *Jasnogórska Muzyka Dawna*) oraz wydawanie serii książkowej, zatytułowanej *Musica Claromontana — Studia*. Efektem prac zespołu jest wiele opublikowanych już partytur (10 zeszytów) oraz płyt (ponad 50), które z jednej strony przyczyniły się do rozpowszechnienia muzyki mniej znanych polskich i obcych kompozytorów XVII i XVIII w., z drugiej zaś – do wprowadzenia na polski rynek płytowy wybitnych dzieł muzycznych powstałych w tym okresie, jak np. msze oraz *Magnificat* M.J. Żebrowskiego czy msze łacińskie oraz polskie J. Elsnera. W ramach projektu zorganizowano także kilka konferencji naukowych, poświęconych twórcom związanym z jasnogórską kapelą oraz dziejom liturgii paulinów (w tym trzy międzynarodowe).

Seria książkowa *Musica Claromontana — Studia* jest najnowszym przedsięwzięciem zespołu naukowego pracującego nad wspomnianym projektem. Jej redaktorem naukowym jest prof. Remigiusz Pośpiech. W ramach serii ukazały się już trzy prace, wszystkie pod redakcją R. Pośpiecha: *Liturgia w kościołach paulińskich w Polsce. Źródła i początki* (Opole 2012), bogato zdobiony *Mszał Jagiellonów* (wy-

danie fototypiczne, Opole 2013) oraz *Marcin Józef Żebrowski. Kompozytor i muzyk kapeli jasnogórskiej* (Opole 2013). Praca *Józef Elsner (1769–1854). Życie – działalność – epoka* jest zatem czwartym już studium w ramach tej wydawanej w prawdziwie imponującym tempie serii wydawniczej. Została ona zadedykowana pamięci prof. dr Marii Zduniak, która uczestniczyła też w projekcie badań nad grodkowskim muzykiem jako ich współinicjator i kierownik naukowy konferencji w 2002 r. w Opolu. Trzy główne tematy książki zostały określone w jej tytule. Omówione zostały zatem ważne aspekty biografii kompozytora, jak np. jego związki ze Śląskiem Opolskim (M. Zduniak), Wiedniem (P. Andraschke), Jasną Górą (L. T. Pietras OSPPE) oraz kulturą muzyczną Lwowa (L. Kijanowska-Kamińska, L. Melnyk). Ukazano również recepcję jego twórczości (M. Pajchert-Flis, M. Kowalska). Najważniejszy akcent pada jednak na analizy twórczości kompozytorskiej Elsnera, ponadto zwrócono uwagę na jego działalność jako korespondenta „Allgemeine Musikalische Zeitung” (L. Schiwietz) oraz jako teoretyka muzyki, autora *Rozprawy o metryczności i rytmiczności języka polskiego* (J. Dzidowska).

Ważne znaczenie dla rozwoju badań nad biografią i twórczością Elsnera mają dwa zamieszczone w pracy artykuły Marii Zduniak: *Józef Elsner — syn Śląska Opolskiego* (s. 15–42) oraz *Autografy, rękopisy i druki dzieł Józefa Elsnera w Bibliotece Kapitulnej we Wrocławiu* (s. 155–169). W pierwszym z nich autorka barwnym stylem przedstawia związki twórczości i działalności kompozytora z poszczególnymi okresami życia i regionami oraz miastami, w których działał. Młody Elsner wyjechał z rodzinnego, położonego na Śląsku Opolskim Grodkowa mając około jedenastu lat. W okresie dzieciństwa uczestniczył w nabożeństwach w kościele; polska pieśń religijna, którą śpiewał wówczas wraz z wiernymi jego ojciec (*Panie, Kocham Cię*), szczególnie i na długo zapadła mu w pamięć, jej cytat przywołał bowiem w skomponowanym pod koniec życia *Stabat Mater*. M. Zduniak pisze zatem o pierwszych wrażeniach muzycznych i kształtujących się poglądach na muzykę młodego kompozytora, na które duży wpływ miał pobyt we Wrocławiu, „wówczas silnym centrum kulturalnym o liczących się tradycjach” (s. 17). Siedmioletni pobyt Elsnera we Lwowie (1792–1799) zaowocował zawarciem znajomości z Wojciechem Bogusławskim i poznaniem opery Jana Stefaniego *Cud mniemany czyli Krakowiaczy i Górale*, do której Bogusławski stworzył libretto; autorka, powołując się na badania Aliny Nowak-Romanowicz, zwraca uwagę na wpływ tej opery na szersze wykorzystanie przez Elsnera w jego utworach stylizacji folkloru. Wieloletnią działalność Elsnera w Warszawie autorka opisuje zaś podkreślając wielką aktywność kompozytora na różnych polach — od organizacyjnej (dyrektor Teatru Narodowego, współorganizator „Towarzystwa Muzyki Religijnej i Narodowej”) poprzez pedagogiczną (rektor Szkoły Głównej Muzyki — pierwszej wyższej uczelni muzycznej w kraju), wydawniczą (pisząc o doniosłym znaczeniu miesięcznika nutowego *Wybór pięknych dzieł muzycznych i pieśni polskich*), oraz przede wszystkim kompozytorską, jako

twórcy różnorodnych gatunkowo dzieł scenicznych (wodewile, opery, komedio-opery, melodramaty, balety), odznaczających się urozmaiconą tematyką oraz muzyki religijnej, której formy „zajmują ważne, a może nawet najważniejsze miejsce w całej jego twórczości” (s. 23). M. Zduniak podkreśla również szerokie zainteresowania Elsnera na polu humanistyki: naukami historycznymi (planowana praca z historii muzyki polskiej oraz słownik polskich muzyków), folklorem (zbierał pieśni ludowe), krytyką muzyczną (korespondent „Allgemeine Musikalische Zeitung”) i różnymi zagadnieniami z dziedziny kultury muzycznej (prace m.in. o organizacji szkolnictwa muzycznego w kraju, rozprawa *O metryczności i rytmiczności języka polskiego*). Artykuł zawiera także ciekawy materiał ikonograficzny.

Drugi, zamieszczony w książce tekst Marii Zduniak to z jednej strony interesujące studium muzyki religijnej Elsnera, z drugiej zaś — wnosi on ważny wkład do badań nad biografią kompozytora i jego związków z Wrocławiem. Autorka, zwracając uwagę na znaczenie jego muzyki religijnej, przypomina, iż Fryderyk Chopin trzykrotnie wydawał o niej pozytywne sądy. Przywołuje także słowa ks. prof. Hieronima Feichta: „Twórczość mszalną Elsnera trzeba poddać badaniom, [bowiem] zdanie Chopina (...) o wartości dzieł kościelnych Elsnera nie powinno być lekceważone” (s. 169). Autorka wyjaśnia w tekście motywy, którymi kierował się Elsner, przekazując autografy, kopie rękopiśmienne i druki swoich utworów katedrze wrocławskiej w latach 1832–1837. W mieście tym bowiem Elsner spędził lata swojej młodości (od 12 do 20 roku życia), uczył się w szkole przy klasztorze dominikanów, ważnym — obok kościoła św. Wojciecha — ośrodku intelektualnym i religijnym. W późniejszym okresie, podczas pobytu w Warszawie, Elsner utrzymywał kontakty z wrocławską drukarnią Grassa i Bartha, która wydrukowała m.in. rocznik 1805 wydawnictwa Elsnera *Wybór pięknych dzieł muzycznych i pieśni polskich*, oraz oficyną C.G. Förstera, przyjeżdżał także wielokrotnie do Wrocławia. Autorka artykułu stawia hipotezę, iż przyczyną przekazania części swojej spuścizny katedrze wrocławskiej była troska kompozytora o uchronienie jej przed zniszczeniem. W 1830 r. bowiem spłonął w pożarze majątek kompozytora, Elsnerowo. Na poparcie tej tezy autorka przytacza także fakt przekazywania przez kompozytora swych dzieł także innym bibliotekom w kraju i za granicą.

Temat związków Józefa Elsnera z kulturą muzyczną XVIII-wiecznego Wrocławia podejmuje także Remigiusz Pośpiech w artykule *Geistliche Musikkultur auf dem Gebiet des Bistums Breslau in den Zeiten von Josef Elsner* (s. 43–60), który również wnosi ważny wkład do badań nad biografią i muzyką tego kompozytora. Autor interesująco przedstawia wpływ tradycji śląskiej muzyki kościelnej na muzykę religijną Elsnera, ukazuje rozwój muzyki religijnej na Śląsku w XVIII stuleciu oraz omawia działalność wokально-instrumentalnej kapeli katedralnej we Wrocławiu w tym okresie, zwracając szczególną uwagę na postać kapelmistrza katedralnego Johanna Georga Clementa, który pełnił tę funkcję przez niemal 60 lat, w latach

1735–1794 (także w okresie, w którym Elsner przebywał we Wrocławiu). Artykuł zawiera szczegółowy opis działalności Elsnera we Wrocławiu (m.in. naukę w klasztornej szkole dominikanów i gimnazjum św. Macieja oraz studia w *Academia Leopoldina*). W podsumowaniu autor zwraca uwagę na te cechy twórczości religijnej Elsnera, które wiążą ją z tradycją śląskiej kultury muzycznej (np. wykorzystanie takich gatunków, jak *Stacje na Boże Ciało* i *Te Deum*).

Artykuł Macieja Gołęba *Chopin und Elsner an der Hochschule für Musik der Königlichen Universität zu Warschau (1826–1829)* [s. 61–78] to ważne studium, które zarówno znacząco poszerza stan badań chopinologicznych, jak i podkreśla znaczenie Elsnera jako wybitnego pedagoga podczas jego działalności w okresie warszawskim. Tekst zawiera analizę twórczości Chopina z okresu jego trzyletnich studiów u Elsnera w Szkole Głównej Muzyki, w której autor wyróżnia nurt oficjalny oraz nieoficjalny.

Istotną część omawianej książki stanowi grupa artykułów opisująca związki J. Elsnera z różnymi ośrodkami europejskimi, w których działał. Należą do nich rozważania Petera Andraschke *Joseph Elsner und Wien* (s. 79–96), ukazujące związki kompozytora z kulturą muzyczną Wiednia oraz dokumentujące kompozycje Elsnera znajdujące się w archiwum *Gesellschaft der Musikfreunde* i austriackiej Bibliotece Narodowej. Luba Kijanowska-Kamińska i Lidia Melnyk w artykule *Józef Elsner a kultura muzyczna Lwowa* (s. 97–109) opisują pobyt artysty we Lwowie w latach 1792–1799, kiedy to współpracował z tamtejszymi teatrami, komponował różnorodne gatunkowo utwory oraz położył duże zasługi dla rozwoju życia muzycznego w tym mieście jako założyciel tzw. „Akademii”. Ważną część artykułu stanowi także paragraf opisujący inspiracje Elsnerowskie w kulturze lwowskiej, poruszający m.in. problem recepcji muzyki Elsnera we Lwowie oraz podejmowanych w tym mieście działań w zakresie organizacji życia muzycznego (organizowanie koncertów w ramach „Akademii”, zakładanie towarzystw i instytucji muzycznych). W artykule Józefa Mariana Michalaka *Gdańsk w biografii Józefa i Karoliny z Drozdowskich Elsner* (s. 111–147) szczegółowo omówione zostały występy żony Elsnera, śpiewaczki Karoliny z Drozdowskich, w Gdańsku, wykonania utworów Elsnera w tym mieście oraz zawarte przez kompozytora znajomości z gdańskimi muzykami. Ważny aspekt dokumentalny tej pracy podkreśla również dołączony do niej aneks, podzielony na dwie części. Pierwsza z nich to *Wykaz oper wystawionych w Gdańsku w 1811 r. przez Wojciecha Bogusławskiego*, czytelnie podzielony na dwa działy: *Opery pełnospektaklowe* i *Opery jednoaktowe* (wśród nich ujęta jest wystawiona 22 sierpnia *Andromeda* Józefa Elsnera). Druga część przytacza *Sądowe potwierdzenie pełnomocnictwa danego gdańskiemu patrycjuszowi przez Christoph'a Elsnera, organistę kościoła św. Elżbiety we Wrocławiu, celem sprzedaży należącej do niego posesji przy ul. Złotników* (o Christophie Elsnerze, XVII-wiecznym muzyku, wspomina autor w głównej części artykułu). Część drugą aneksu uzupełniają ciekawe

reprodukcje rozmaitych źródeł, wśród nich m.in. zapowiedzi prasowe koncertów w Gdańsku z 1810 r., afisz przedstawienia w Gdańsku melodramatu z muzyką J. Elsnera pt. *Jocko, der brasilianische Affe* (7 XII 1831 r.), a także strona tytułowa wydania *Rozprawy o metryczności i rytmiczności języka polskiego* Elsnera (Warszawa 1818) ze zbiorów wspomnianego w artykule Józefa Celestyna Mrongowiusza, polskiego kaznodziei w Gdańsku. Ten zasłużony dla miasta duchowny w swoim księgozbiorze posiadał m.in. także dramat Tekli z Bielińskich Łubieńskiej *Karol Wielki i Witykind*, wystawiony w Warszawie w 1807 r. z muzyką J. Elsnera (strona tytułowa egzemplarza ze zbiorów Mrongowiusza, wydanego w Warszawie w 1808 r., jest także umieszczona w aneksie; obydwie książki znajdują się obecnie w zbiorach Biblioteki Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk). Artykuł, opisujący mało znany gdański epizod z życia Elsnerów, poprzez ukazanie go z perspektywy źródeł z epoki (dokumenty, pisma Elsnera, recenzje koncertów) stanowi ważny wkład do badań nad biografią kompozytora.

Grupę artykułów omawiających związki Elsnera z różnymi ośrodkami w Polsce i za granicą zamyka praca o. Leandra Tadeusza Pietrasa OSPPE *Józef Elsner i jego kontakty z Jasną Górą w Częstochowie* (s. 149–154). Tekst ten cechuje się czytelną strukturą dzięki podziałowi na podrozdziały opatrzone nadtytułami. Pierwszy z nich opisuje miejsce przechowywania niektórych utworów kompozytora (autor, pisząc o jasnogórskich elsnerianach, obejmujących zarówno rękopisy, jak i druki muzyczne, wskazuje na znaczenie *Katalogu tematycznego rękopisów i druków muzycznych kapeli wokalnie-instrumentalnej na Jasnej Górze* opracowanego przez prof. Pawła Podejkę). Bardzo interesujący jest opis kontaktów Elsnera z ojcami paulinami (trzem z nich dedykował swoje utwory). Autor pisze, iż Elsner oraz członkowie jego rodziny zostali przyjęci w 1829 r. do grona konfratrów zakonu paulinów. Ważną część rozważań stanowi także analiza jasnogórskich niesporów maryjnych Elsnera, które kompozytor napisał z przeznaczeniem do wykonywania ich przez kapelę jasnogórską i dedykował prowincjałowi paulinów, o. Eustachemu Hawelskiemu. Autor wspomina także o innych kompozycjach religijnych Elsnera dedykowanych ojcom paulinom.

Kolejna, ważna grupa artykułów otwiera część pracy poświęconą twórczości kompozytorskiej Elsnera. Pięć z nich zawiera opis dzieł kompozytora zachowanych w bibliotekach i archiwach różnych miast, państw i regionów europejskich. Pierwsze dwa dotyczą Wrocławia (omówiony już tekst M. Zduniak) oraz Czech i Moraw — opatrzone bogatym materiałem ilustracyjnym artykuł *Handschriften und Drucke der Musikwerke von Józef Elsner in Böhmen und Mähren* Petra Koukala (s. 171–187). Artykuł Krzysztofa Rottermunda *Elsneriana ze zbiorów Staatsbibliothek zu Berlin* (s. 189–195) zawiera katalog autografów, rękopisów i druków muzycznych Elsnera zachowanych w tej bibliotece. Cennym aspektem artykułu jest uwzględnienie w spisie także pozycji znajdujących się w katalogu *Staatsbibliothek*

zu Berlin, zaznaczonych jako straty wojenne. Drugi zamieszczony w książce tekst K. Rottermunda opisuje *Rękopisy utworów Elsnera zachowane w zbiorach Bischöfliche Zentralbibliothek Regensburg* (s. 197–201). Tę grupę tekstów zamyka artykuł Marcina Konika *Rękopiśmienne a drukowane przekazy dzieł Józefa Elsnera* (s. 203–214), omawiający drukowane kompozycje Elsnera zachowane w archiwum jasno-górskim, które autor porównuje z zachowanymi tam rękopiśmiennymi kopiami.

Drugą większą grupę stanowią artykuły poświęcone twórczości kompozytorskiej Elsnera, wśród nich teksty poświęcone tak ważnym utworom w dorobku kompozytora, jak: *Msza Koronacyjna* op. 51 — artykuł „*Die Krönungsmesse*” op. 51 von Joseph Elsner aus dem Jahre 1829 Helmuta Loosa (s. 231–238), w którym autor porównuje to dzieło z mszami takich kompozytorów, jak J.S. Bach, L. van Beethoven i W.A. Mozart oraz *Passio Domini Nostri Jesu Christi* — prace: Pauliny Halamskiej „*Passio Domini Nostri Jesu Christi*” Józefa Elsnera w świetle badań źródłowych i studiów nad tekstem łacińskim (s. 253–304) i Günthera Massenkeila „*Passio Domini Nostri Jesu Christi*” (1838) Józefa Elsnera. O miejscu nowo odnalezionego dzieła w historii gatunku (s. 305–315). Tę część książki dopełnia tekst ks. Grzegorza Poźniaka, poświęcony utworom religijnym Elsnera na chór męski (s. 239–252), praca Macieja Jochymczyka, w której autor porównuje elementy warsztatu kompozytorskiego Józefa Elsnera i o. Cyryla Gieczyńskiego OSPPE (s. 317–334), oraz artykuł Bogumiły Miki *Polska identyfikacja w muzyce Józefa Elsnera* (s. 335–345). O działalności zaś Elsnera jako korespondenta „Allgemeine Musikalische Zeitung” traktuje tekst Luciana Schiwietza (s. 215–221), natomiast ważną *Rozprawę o metryczności i rytmiczności języka polskiego* przypomina Joanna Dzikowska (s. 223–230) w kontekście badań nad polską muzyką wokально-instrumentalną przełomu XVIII i XIX w. Problem recepcji twórczości i działalności Elsnera poruszony jest w dwóch zamykających książkę artykułach: Mai Pajchert-Flis *Recepcja twórczości Józefa Elsnera w XX wieku ze szczególnym uwzględnieniem środowisk Opola i Wrocławia* (s. 347–362) oraz Małgorzaty Kowalskiej *Postać Józefa Elsnera w polskich podręcznikach* (s. 363–375).

Reasumując, praca pod redakcją Remigiusza Pośpiecha *Józef Elsner (1769–1854). Życie – działalność – epoka* prezentuje arcyciekawy obraz twórczości i wszechstronnej działalności Elsnera jako muzyka, pedagoga, wydawcy, organizatora życia muzycznego i przede wszystkim kompozytora. W jej części poświęconej twórczości kompozytorskiej wyeksponowane zostały dzieła religijne, które — wraz z operami — wysuwają się na plan pierwszy w jego dorobku. Książka, ze względu na ważny aspekt teoretyczny i dokumentalny, ale także bogatą ikonografię, z pewnością zainteresuje nie tylko muzykologów, lecz także szersze grono miłośników twórczości wybitnego polskiego klasyka — Józefa Elsnera.

Joanna Miklaszewska

Czesław GRAJEWSKI, *Antyfony Officium Divinum w świetle tonariuszy IX–XIV wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego 2013, 343 s., ISBN 978-83-64181-01-6.

Autor prezentowanej pozycji, ceniony specjalista w zakresie badań chorałowych, podjął ważną problematykę dotyczącą wzajemnych zależności i kontekstów pomiędzy ówczesnym repertuarem liturgiczno-muzycznym a średniowiecznymi traktatami muzycznymi (wybranymi tonariuszami powstałymi w okresie od IX do XIV w.). Praca znacząco uzupełnia stan wiedzy w zakresie szczegółowej znajomości obrazu średniowiecznej kultury muzycznej rozwijanej w środowiskach kościelnych. Podjęta problematyka wpisuje się z jednej strony w nurt dotychczasowych badań autora, dotyczących głównie formuł psalmowych z wykorzystaniem metod analizy statystycznej, z drugiej natomiast istotnie poszerza tę opcję badawczą o zagadnienia związane z tonariuszami, czyli o kolejny, niedostatecznie dotąd poznany, aspekt teorii muzyki średniowiecznej. Potrzeba badań w tym wąskim i specjalistycznym zakresie nie podlega dyskusji, dlatego też podjęcie przez Cz. Grajewskiego tej właśnie tematyki zasługuje na podkreślenie, tym bardziej, że opiniowana praca stanowi pierwszą na gruncie polskim próbę syntezy tego zagadnienia.

Jak czytamy we wstępie do pracy — „celem niniejszego studium jest próba porównania repertuaru antyfonicznego w wyselekcjonowanych dziesięciu tonariuszach europejskich od IX do XIV w. W porównaniu tym zasadniczy akcent położony będzie na dwie kwestie: strukturę melodyczną incipitu antyfony oraz jej korelację z formułą kadencyjną psalmu. (...) Chodzi więc o odpowiedź na pytanie, czy średniowieczni teoretycy opracowywali swe tonariusze na fundamencie jakiejś uprzednio istniejącej, wspólnej teorii, idei, czy też przeciwnie: każdy z nich ustalał własne reguły?” (s. 24–25). Zdaniem autora, „odpowiedzi tej szukać należy na dwóch płaszczyznach: repertuarowej (im więcej wspólnych śpiewów wskazanych jako modelowe, tym bliżej siebie sytuują się poszczególne tonariusze) oraz estetyczno-modalnej (dlaczego pewne typy antyfon łączone są z konkretnym zakończeniem)” (s. 25).

Podstawową zaletą pracy jest jej przejrzysty układ oraz jasny i zrozumiały tok wywodu. Część pierwsza to szeroko ujęta i wyczerpująca prezentacja źródeł (s. 29–191), stanowiących podstawę zawartych w drugim segmencie pracy analiz: statystycznej zawartości tonariuszy (s. 193–198) oraz formuł inicjalnych (s. 198–247). Na szczególne podkreślenie zasługuje szerokie wykorzystanie źródeł, przedstawionych z jednej strony w kontekście szerokiej literatury przedmiotu, z wykorzystaniem, co warto podkreślić, najnowszych pozycji z omawianego zakresu, z drugiej natomiast dopełnionych własnymi kwerendami przeprowadzonymi w archiwach krajowych i zagranicznych. Warto ponadto zauważyć niezwykle wnikliwą, a zarazem krytyczną analizę poszczególnych przekazów źródłowych. W kontekście dalszych badań naukowych należy wreszcie podkreślić niezwykle wartościowe, szczegółowe i rzetelnie sporządzone aneksy: zestawienia kadencji psalmowych (s. 253–257)

oraz zawartości źródeł (s. 259–343). Generalnie praca Cz. Grajewskiego odznacza się interdyscyplinarnym charakterem. Autor wykazuje się wszechstronną wiedzą muzykologiczną i liturgiczną, jak również historyczną, co pozwoliło mu przedstawić poszczególne, nieraz dość skomplikowane, zagadnienia w stosunkowo szerokim kontekście ogólnokulturowym, zarówno w odniesieniu do praktyki liturgiczno-muzycznej, jak i spekulatywnej teorii muzyki, widzianych zawsze w szerokim kontekście tradycji kultury europejskiej.

Remigiusz Pośpiech

Ireneusz PAWLAK, *De musica sacra in Polonia. Questiones selectae*, red. ks. Stanisław Garnczarski, Tarnów: Wydaw. Biblos 2013, t. I, 429 s., t. II, 552 s., ISBN 978-83-7793-193-6 — t. I, ISBN 978-83-7793-194-3 — t. II.

Na treść dwutomowej pozycji składa się wybór przyczynkarskich prac naukowych (86 artykułów) ks. prof. I. Pawlaka, które zostały wydrukowane w różnych pracach zbiorowych i czasopismach naukowych w latach 1966–2013. Prezentowane prace dotyczą przede wszystkim dwóch głównych obszarów badawczych Księdza Profesora, jakimi są: chorał gregoriański w Polsce po Soborze Trydenckim oraz muzyka liturgiczna w Polsce po Soborze Watykańskim II. Po opublikowaniu dwóch monografii poświęconych wymienionym zagadnieniom, autor postanowił przedstawić w zwartym druku wyniki swoich szczegółowych studiów. Tytuł pracy doskonale ujmuje złożoność tematów podjętych przez autora, a całość została podzielona na pięć działów obejmujących dwa tomy. Na wolumin I składają się sekcje: 1. *De cantu gregoriano*, 2. *De pia cantione*, 3. *De musica instrumentali*. W tomie II widnieją tytuły: 4. *De musica liturgia post Vaticanum II reformata*, 5. *Varia*. Struktura ta jest precyzyjna, umożliwia poruszanie się po wielowątkowej zawartości obydwu książek.

W dziale pierwszym (t. I, s. 23–273) znajduje się 21 pozycji. Pięć z nich podkreśla kulturę muzyczną średniowiecznego Gniezna, a dokładnie: konwentu klarysek i kościoła katedralnego. Autor przedstawia stan badań nad rękopisami liturgiczno-muzycznymi klarysek w polskiej literaturze muzykologicznej oraz omawia ich graduał z 1418 r. Następnie uzasadnia, że *Graduale ms. 3* z Włocławka jest zabytkiem należącym ongiś do zasobów katedry gnieźnieńskiej. W kolejnych artykułach przedstawia wykonawców jednogłosowych śpiewów liturgicznych w katedrze od XVI do XIX w. Druga grupa artykułów wskazuje na znaczenie siedemnastowiecznej krakowskiej oficyny Andrzeja Piotrkowczyka i prezentuje wybrane śpiewy graduału piotrkowskiego, m.in. śpiewy *Triduum Sacrum*. Trzecia grupa to recenzje książek zawierających chorał gregoriański, które ukazały się po Soborze Watykańskim II: *Ordo cantus misae* (1972), *Graduale romanum* (1974), *Liber hymnarius* (1983). W grupie czwartej zamieszczono szereg artykułów podejmujących szczegółowe kwestie z dziejów chorału gregoriańskiego, takie jak: śpiewy allelujacyjne o św.

Stanisławie w krakowskich przedtrydenckich graduatach diecezjalnych, prawda o „polskim tonie” Ewangelii, śpiewy mszalne o św. Pawle Apostole przed Soborem Watykańskim II, czy doksologia w monodii liturgicznej. W ostatniej, piątej grupie, autor ujawnia własny, pozytywny stosunek do znaczenia chorału gregoriańskiego w kształtowaniu się polskiej kultury muzycznej, odpowiada na pytanie, dlaczego w ogóle śpiewać chorał, i przekonuje, że jest to śpiew aktualny, a nie muzealny czy archiwalny.

Dział drugi (t. I, s. 277–340) został dedykowany polskiej pieśni kościelnej. Siedem z jedenastu pozycji charakteryzuje śpiewniki pojawiając się sukcesywnie na rynku (ósme wydanie *Śpiewnika parafialnego* [1972] ks. W. Lewkowicza, śpiewnik *Alleluja* (1978) pod redakcją ks. J. Zawitkowskiego, franciszkański *Śpiewnik kalwaryjski* (1984), 39 edycja *Śpiewnika* ks. Jana Siedleckiego (1987), *Śpiewajmy Bogu* F. Rączkowskiego (1988), *Śpiewnik liturgiczny* (1991). Ks. Pawlak nie poprzestaje na omówieniu zawartości tych śpiewników, ale podejmuje dyskusję nad historycznym rozwojem pieśni kościelnej (w tym m.in. o jej związkach z chorałem gregoriańskim), jej znaczeniu w rozwoju wiary, interpretuje możliwości zastosowania we współczesnej liturgii wynikające z konstytucji soborowej o liturgii, z instrukcji *Musicam sacram* i późniejszych dokumentów Stolicy Apostolskiej. Na ich podstawie wskazuje na konieczność odróżniania piosenki religijnej od pieśni, omawia kryteria różnicujące te dwie formy i uzasadnia wykluczenie tej pierwszej z liturgii. Autor poświęca też немало miejsca na wyjaśnienie liturgicznych funkcji pieśni oraz zwraca uwagę na brak rozumienia i rozróżniania form muzycznych (pieśń, psalmodia, sekwencja, antyfony) u muzyków kościelnych i duchowieństwa, co prowadzi do prób zastąpienia pieśnią wszystkich śpiewów mszalnych, nawet psalmu responsoryjnego i części stałych.

Dział trzeci (t. I, s. 343–410) jest poświęcony liturgicznej muzyce instrumentalnej i obejmuje 7 artykułów. W słowie *Od Redakcji* słusznie zauważono, że na pierwszy plan wysuwa się opracowanie dziejów organów w katedrze gnieźnieńskiej od daty ich budowy (początek XV w.) aż do czasów współczesnych. W pozostałych artykułach ks. Pawlak wyraża swoje poglądy na zadania muzyki instrumentalnej w liturgii poparte dogłębnym studium zaleceń kierowanych do wiernych przez papieży i kongregacje rzymskie (głównie Kongregację Kultu Bożego), wyjaśnia nowe (posoborowe) spojrzenie na zadania organisty, zastanawia się, dlaczego organom nie wolno brzmieć w niektórych okresach roku liturgicznego, i przekonuje, że należy raczej pytać, co i jak grać, zamiast zakazywać gry. W trosce o *sacrum* świątyni wypowiada się też na temat występów muzycznych w murach kościoła, świadomie unikając terminu „koncert”, typowego dla działalności świeckiej (chodzi oczywiście tutaj o „koncert” w rozumieniu popularnym, nie należy go mylić z gatunkiem *concerti ecclesiastici* ukształtowanym w epoce baroku, związanym integralnie ze *stile concertato*).

Dział czwarty (t. II, s. 15–370), w którym autor przedstawia zestaw artykułów poświęconych odnowie muzyki liturgicznej po Soborze Watykańskim II, jest najobszerniejszy, składa się z 33 pozycji. Można je ująć w sześć zagadnień. Na pierwszym miejscu należy podkreślić teksty, które całościowo ujmują zmiany cechujące ostatnie 50 lat (np. *Tridentinum i Vaticanum II — dwa etapy rozwoju; Zagadnień terminologii dotyczącej muzyki związanej z kultem; Muzyka w nauczaniu papieży*). Kolejna grupa artykułów dotyczy śpiewów *ordinarium missae* w świetle odnowionej liturgii oraz śpiewów między czytaniem. Wśród tych ostatnich najbardziej „poszkodowana” została sekwencja, którą oderwano od jej naturalnego miejsca po alleluję, gdzie od IX w. pełniła funkcję poszerzenia śpiewu towarzyszącemu procesji z Ewangelią i umieszczono ją jako oddzielny śpiew po drugim czytaniu. Każdy z poruszanych tematów odnosi się też do związków chóralu gregoriańskiego ze śpiewami w języku polskim. Inna obszerna grupa treści związana jest z troską o wyższy poziom kultury muzycznej duchownych i świeckich. Ks. Pawlak nie szczędzi ostrych słów, apelując o kształtowanie większej wrażliwości na formę sprawowanej Eucharystii. Następna grupa jest mniejsza (3 artykuły), ale ogromnie cenna, wskazuje bowiem i objaśnia fundamenty rozumienia muzyki liturgicznej. Należą tutaj: *Funkcje muzyki w liturgii; Formy chóralu gregoriańskiego w polskojęzycznych obrzędach po Soborze Watykańskim II* oraz *Biblia w muzyce: Kantyki Nowego Testamentu w polskiej monodii liturgicznej po Soborze Watykańskim II*. Dwie ostatnie grupy obejmują po dwie pozycje. Dotyczą one śpiewów liturgii godzin (struktura i melodyka psalmów, nieszpory maryjne) i śpiewów podczas sprawowania liturgii sakramentów (chrzest dzieci) i sakramentaliów (obrzędy błogosławieństw).

W skład ostatniego, szóstego działu (t. II, s. 373–531) weszło 14 pozycji. Tytuł sugeruje pojawienie się wątków, które nie mieszczą się w wymienionych działach i grupach. Do wątków takich należy *Laudacja wygłoszona na cześć prof. H.M. Góreckiego z okazji nadania tytułu doktora honoris causa KUL*. Wymienić należy również trzy artykuły prezentujące wybrane aspekty z życia ważnych postaci w dziejach polskiej muzyki kościelnej (Klemens z Piotrkowa, ks. Józef Surzyński, ks. Stanisław Ziemiański). Sadzę, że pozostałe pozycje mogłyby się znaleźć w innych działach.

Całość przedstawionej publikacji potwierdza rzetelność metodologiczną warsztatu badawczego autora omawianego zbioru, sprawiającą, że nie tracą one na wartości nawet w obliczu nowych odkryć historycznych i zmian kulturowych. Niejedną z tez wysuniętych przez Księdza Profesora, pomimo upływu lat, ciągle brzmi zaskakująco, jak np. ta o konieczności przekładu *Gloria* i *Credo* w formie wiersza (t. II, s. 21). Kontrowersyjne mogą też się wydawać poglądy dotyczące muzyki instrumentalnej w liturgii, a mianowicie, że nie powinno jej zabraknąć w największe święto chrześcijańskie, jakim jest *Triduum Paschalne*. Żadnej z propozycji nie można jednak zarzucić, że została postawiona pochopnie, bez uprzedniego długiego na-

myślu i rzeczowego uzasadnienia. W tak okazałej publikacji nie sposób uniknąć potknięć edytorskich. Do poważniejszych należy nieczytelnie wydrukowany przykład muzyczny (t. I, s. 148) mający ilustrować wersje tonu Ewangelii, którym poświęcony został cały tekst. Na szczęście przykład ten znajduje się również w artykule wskazującym na chorał gregoriański jako źródło melodyki polskich śpiewów mszalnych po Soborze Watykańskim II (t. II, s. 269). O merytorycznej wartości publikacji nie trzeba przekonywać, chcę jednak podkreślić znaczenie indeksów: osobowego i rzeczowego. Szczególnie ten drugi, dzięki dużej ilości szczegółowych haseł, pozwala odnaleźć wszystkie miejsca w prezentowanej edycji wskazujące na dane zagadnienie. Jego przygotowanie wymagało dużej pilności i erudycji.

Przedstawiona pozycja, będąca złożeniem różnych tekstów, nie posiada statusu monografii. Jest cennym źródłem, z którego mogą czerpać muzykolodzy, liturgiści i muzycy kościelni oraz wszyscy zainteresowani stałym odkrywaniem piękna obrzędów kościelnych. Zebrane teksty (łącznie 981 stron) stanowią jednak przede wszystkim doskonały materiał dla syntezy myśli twórczej ks. prof. Ireneusza Pawlaka, chociaż nie wyczerpują całej jego spuścizny. Realizacja tego zamierzenia zasługuje na uznanie, gdyż rozproszone w wielu miejscach artykuły byłyby narażone na zapomnienie, a pokolenia muzykologów, muzyków, historyków kultury i teologów nie mogłyby dotrzeć do cennych informacji i stale aktualnych komentarzy do współczesnych zjawisk liturgiczno-muzycznych.

Beata Bodzioch (Lublin)

Maria SZYMANOWICZ, *Propozycje pieśni na niedziele, uroczystości i święta roku liturgicznego*, wydanie drugie rozszerzone, dodatek nutowy, Lublin: Polihymnia 2013, 151 s., ISBN 978-83-7847-136-3.

Prof. KUL dr hab. Maria Szymanowicz jest muzykologiem, kierownikiem Katedry Instrumentologii Instytutu Muzykologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, a zarazem praktykującym od lat muzykiem kościelnym. Owocem jej wieloletniej posługi organistowskiej, pełnionej przede wszystkim w kościele akademickim KUL w Lublinie oraz w parafii św. Józefa w Radomiu, było pierwsze wydanie opublikowane ponad 10 lat temu pod tytułem *Propozycje pieśni na niedziele, uroczystości i święta roku liturgicznego* (Lublin: Polihymnia 2003, 97 s., ISBN 83-7270-181-4). Pozycja ta była pomyślana jako pomoc w pracy organistów we właściwym doborze śpiewów, a pośrednio miała przyczynić się do poszerzenia repertuaru śpiewów we wspólnotach parafialnych. Okazało się, że publikacja ta od samego początku cieszyła się wielkim zainteresowaniem wśród polskich muzyków kościelnych oraz uczniów diecezjalnych instytucji kształcących przyszłych organistów, co sprawiło, że cały jej nakład został już dawno wyczerpany. Dlatego też potrzebą chwili stało się jej ponowne wydanie. W tym celu autorka zweryfikowała wiele swoich propozycji i przygotowała drugie, rozszerzone wydanie tej potrzebnej publikacji, która ukazała się dokładnie w dziesięć lat od jej pierwszego wydania.

Fundamentalnym założeniem opracowanych propozycji śpiewów, co autorka tłumaczy w słowach wprowadzenia, było klasyczne oparcie się na analizie tekstów liturgicznych odnośnie do okresu liturgicznego, do przeżywanych uroczystości i świąt, a także do czytań biblijnych i pozostałych tekstów mszalnych. Nie bez znaczenia dla wyboru śpiewów było także uwzględnienie czynności liturgicznej, której mają towarzyszyć. Bardzo dobrą stroną opracowanych propozycji jest podanie kilku alternatywnych przykładów dla niektórych śpiewów procesyjnych. Układ propozycji śpiewów respektuje współczesny układ kalendarza liturgicznego, wyznaczając grupę śpiewów okresowych, śpiewów w mszach własnych o świętych w układzie miesięcznym, a także śpiewy mszy obrzędowych, okolicznościowych i mszy za zmarłych.

W opracowaniu propozycji autorka oparła się na trzech podstawowych źródłach, którymi są najbardziej popularne i najczęściej używane w większości diecezji w Polsce śpiewniki liturgiczne: *Śpiewnik kościelny* ks. Jana Siedleckiego (Kraków 2001), *Śpiewnik liturgiczny* (Lublin 1991) oraz *Exultate Deo* (Katowice 1998).

Wartością drugiego wydania publikacji jest *Dodatek nutowy*, który obejmuje aż 49 stron. Znalazło się w nim 48 nowo powstałych śpiewów liturgicznych, m.in. takich autorów, jak: ks. Ireneusza Pawlaka, ks. Stanisława Ziemiańskiego, Stefana Stuligrosza, ks. Grzegorza Poźniaka i ks. Michała Szulika. Zostały one podzielone na dziesięć grup: *Śpiewy uwielbienia po Komunii Świętej, Adwent, Wielki Post (Chrzest, pokuta, nawrócenie oraz Pieśni o Męce Pańskiej), Wielkanoc, Pieśni o Miłosierdziu Bożym, Pieśni do Najświętszego Serca Pana Jezusa, Pieśni do Najświętszej Maryi Panny, Pieśni do świętych* (w tym już m.in. do św. Jana Pawła II czy do św. Jana z Dukli), *Pieśni eucharystyczne* oraz *Pieśni na zwykły okres roku i przygodne*. W zakończeniu *Dodatku* znajduje się alfabetyczny spis tytułów zamieszczonych tam śpiewów i pieśni.

Wydanie opisanej publikacji będzie bardzo cenną pomocą w rękę muzyków kościelnych i pomoże im w trafnym przygotowaniu śpiewów do liturgii celebrowanej we wspólnotach parafialnych. Natomiast zamieszczony w publikacji *Dodatek muzyczny* może być bardzo przydatny w pracach związanych z przygotowaniem nowego wydania ogólnopolskiego *Śpiewnika liturgicznego*, do czego od kilku lat przymierza się Stowarzyszenie Polskich Muzyków Kościelnych.

Ks. Franciszek Koenig